STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01281

DOS YIDISHE EKONOMISHE LEBN IN DER YIDISHE LITERATUR

Jacob Lestschinsky

Permanent preservation of this book was made possible by The Maxine & Jack Zarrow Foundation

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י ע ק ב ל ע ש צ י נ ס ק י

דאס יידישע עקאנאמישע לעבן
אין דער יידישער ליטעראטור

ערשטע העפט

(ריב"ל און אקסנפעלד)

פ א ר ל א ג „ק ו ל ט ו ר - ל י ג ע", װ א ר ש ע

איבערדרוקן פארבאָטן, געדרוקט אין 2000 עקז.
געזעצט בא ברוך אין ביר, ווארשע, קארמעליצקע 4.
געדר. אין דרוק. „די וועלט“ ווארשע, נאָוואָליפיע 7.

Życie ekonomiczne Żydów w literaturze żydowskiej.

Drukarnia „DI WELT“, Warszawa, Nowolipie 7.

הקדמה

דאָס פאָרגעלייגטע בוך פרעטענדירט נישט אויף אויסשעפּן די בעלעטריסטיק פון אַלע ליטעראַטורן, אין וועלכער ס'איז פאַראַן מאַטעריאַל וועגן יידישן עקאָנאָמישן לעבן. דער מחבר האָט זיך געשטעלט אַ סך אַ באַשיידענערן ציל: געבן אַ בילד פון דער אַנטוויקלונג פון יידישן עקאָנאָמישן לעבן אין 19-טן יאָרהונדערט אויפן גרונט פון דער יידישער בעלעטריסטיק, אויפן יסוד פון דער בעלעטריסטיק אין דער יידישער שפּראַך. ס'וואָלט אודאי און אודאי געווען זייער אינטערעסאַנט אויסנוצן די העברעישע ליטעראַטור און אפילו צוציען די ליטעראַטורן אין רוסיש און אין פּויליש — מיר וואָלטן דאָרטן געפונען נישט ווייניק אינטערעסאַנטע און כאַראַקטעריסטישע בילדער פון יידישן עקאָנאָמישן לעבנס-שטייגער. אויף דערויף איז אָבער דאָ אַן אַלטער תירוץ: „לא עליך המלאכה לגמור".

נאָר אפילו די יידישע בעלעטריסטיק האָבן מיר נישט געפונען פאַר נויטיק אויסצושעפּן אין גאַנצן, דאָס הייסט אַ ל ע מחברים און אַ ל ע זייערע ווערק. מיר שרייבן נישט די געשיכטע פון דער יידישער שיינער ליטעראַטור, נאָר די געשיכטע פון דער יידישער עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג; דער צענטער פון אונזער אַרבעט באַשטייט נישט אין דער ליטעראַטור, נאָר אין די פאָרגעקומענע סאָציאַל-עקאָנאָמישע פּראָצעסן און שנוים, עוואָלוציעס און באַנייונגען. און דעריבער קלייבן מיר אויס נאָר די מחברים, וואָס גיבן דעם בעסטן שטאָף צו אילוסטרירן די דאָזיקע פּראָצעסן און שנוים; מיר קלייבן אויס אפילו ביי די

דאָזיקע מחברים נאָר די ווערק, וואָס גיבן דעם זאַפּטיקסטן מאַטעריאַל צו באַלייכטן די דאָזיקע עוואָלוציעס און באַניייונגען.

צוליב דעם אַלעם איז שוין גאַנץ נאַטירלעך, וואָס מיר פֿאַרנעמען זיך לחלוטין נישט מיט אָפּשאַצן דעם קינסטלערישן באַטרעף פֿון דעם אָדער יענעם מחבר, וואָס מיר שטעלן זיך אַבסאָלוט נישט אָפּ אויף דער קינסטלערישער זייט פֿון די באַטראַכטע ווערק. מיר גייען דאָך צו צו דער זאַך גאָר פֿון אַן אַנדער זייט — מיר זוכן בײַ יעדן מחבר און אין יעדן ווערק עקאָנאָמישן לעבנס־שטייגער, עקאָנאָמישן „ביט“. דעם דאָזיקן עקאָנאָמישן לעבנס־שטייגער פּרוּוון מיר, צי ער אַנטשפּרעכט דער ווירקלעכקייט, צי ווערט ער נישט אָפּגעלייקנט פֿון אַנדערע ידיעות, וואָס מיר פֿאַרמאָגן וועגן יידישן עקאָנאָמישן לעבן פֿון אַנדערע קוועלן. יעדעס בילד אינטערעסירט אונז נאָר פֿון דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט. צי איז אָבער דאָס בילד גופֿא גענוג קינסטלעריש; צי קאָן עס בײַשטיין די קריטיק פֿון ריינער קונסט — דאָס אַלץ פֿאַרנעמט אונז אין געגעבענעם פֿאַל נישט.

אמת, ס'קומט ממילא אַזוי אויס, אַז די טאַלאַנטפֿולסטע שרייבער גיבן אין זייערע בעסערע ווערק דעם אינטערעסאַנטסטן און רייכסטן, פֿילפֿאַרביקסטן און זאַפּטיקסטן שטאָף אויף פֿאַרן עקאָנאָמישן לעבנס־שטייגער. טאַלאַנטפֿולסטע שרייבער; בעסערע ווערק — דאָס זיינען אַלץ, פֿאַרשטייט זיך, רעלאַטיווע געשיכטלעכע באַגריפֿן.

דאָס גאַנצע בוך וועט באַשטיין פֿון אומגעפֿער אַכט העפֿטן צו 1½ 2 אָדער 3 בויגן אין יעדן העפֿט. און יעדער העפֿט וועט פֿאַרמאָגן אַ זעלבשטענדיקן פֿאַרענדיקטן אינהאַלט.

צום סוף פֿון יעדן העפֿט גיבן מיר צו אַ גאַנץ גרויסע ביילאַגע פֿון ציטאַטן פֿון די מחברים, וואס וועגן זייערע ווערק רעדט זיך אין טעקסט פֿון געגעבענעם העפֿט. מיר רעכענען, אַז אונזער בוך, וואָס פֿאַרמאָגט אַזוי פֿיל מאַטעריאַל וועגן יידישן עקאָנאָמישן לעבנס־שטייגער, וועט געוויס דינען פֿאַר אַ האַנט־בוך פֿאַר לערער פֿון פֿאָלקס־אוניווערסיטעטן, אָוונט־קורסן, העכערע קלאַסן פֿון שולן וכדומה. ס'וועט געוויס אויך זיין אַ נוצלעך

בוך פאַר די, וואָס פאַרנעמען זיך מיט זעלבסטבילדונג. צוליב דעם איז וויכטיק, אַז דער מאַטעריאַל, וואָס באַווייזט און דערווייזט אַלץ, וואָס אין טעקסט פון בוך שטייט געשריבן, זאָל זיין אויסגעטיילט און גלייך אונטערן האַנט, מען זאָל פאַרשפּאָרן אים זוכן אין די ווערק פון די באַהאַנדלטע מחברים.

אין דער לייענער געװוינט באַקאַנט מיט דער יידישער ליטעראַטור, וועלן אים די דאָזיקע ציטאַטן העלפן קאָנצענטרירן זיין געדאַנק און זיין אויפמערקזאַמקייט אויף די ערטער, וואָס מאָלן און באַלייכטן דאָס יידישע עקאָנאָמישע לעבן; איז ער נישט אַזוי שטאַרק באַהבנט אין דער יידישער ליטעראַטור, דאַרף ער דאָך די דאָזיקע ביילאַגע אַודאי און אַודאי נויטיק האָבן.

מיר האָבן איינִיקע ציטאַטן פון אַקסענפעלדן געבראַכט מיט דער אָרטאָגראַפיע, ווי זיי זיינען געוועזן אַמאָל אָפּגעדרוקט. אַקסענפעלדס ווערק זיינען אַ ביבליאָגראַפישער יקר המציאות. אַקסענפעלדס ווערק האָבן געלייענט ביי אונז טאַקע נאָר געציילטע מענטשן, יחידי סגולה. מיר האָבן דעריבער געהאַלטן פאַר נויטיק, ווייזן דעם לייענער אקסענפעלדס אָרטאָגראַפיע. ער וועט פון דעם זען, ראשית, ווי ווייט די שפּראַך איז אַוועק פאָרויס פון יענער צייט אָן, ער וועט אָבער אויך זען, אַז אין אַ סך פּרטים האָבן מיר זיך די לעצטע צייט, ווען מיר האָבן אָנגעהויבן שרייבן אַזוי ווי מען רעדט, זיך אייגנטלעך נאָר אומגעקערט צו אקסענפעלדן.

בערלין, אָקטאָבער 1921

סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישער אַריינפיר

I

ווען צוויי סאָציאַלע גרופּעס, פעלקער, שטאַנדן אָדער קלאַסן, מיט אַ פאַרשיידענער לאַנגיאָריקער היסטאָרישער פאַרגאַנגענהייט, פאַלן אַריין אין איינע און די זעלבע לעבנס־תנאים, מוזן ביז אַ געוויסן פעריאָד די רעזולטאַטן זיין פאַרשיידענע. דער מיטגעבראַכטער פון יעדער גרופּע באַגאַזש, פיזישער און פּסיכישער ; דער סכום ענערגיע, וואָס יעדע פון זיי קאָן אַרויסווייזן ביים צופּאַסן זיך צו די נייע לעבנס־תנאים און ביים צופּאַסן די לעצטע צו די אייגענע באַדערפענישן און פאָדערונגען ; די מיטגעבראַכטע טעאָרעטישע און פּראַקטישע ידיעות, ערפאַרונגען, קענטענישן און געניטקייטן — אָט דאָס אַלץ, דער רעזולטאַט פון געוויסע פיזישע און סאָציאַלע סיבות, ווערט אַליין אַ פאַקטאָר אין לעבן, וואָס ווירקט אויף דעם גורל פון זייער צוקונפט.

די דאָזיקע ווירקונג איז, פאַרשטייט זיך, נישט קיין אייביקע. אַלץ אין לעבן פליסט, שווימט און האַלט אין איין ענדערן זיך — אין די נייע לעבנס־תנאים קאָן דער אָנגעזאַמלטער באַגאַזש באַקומען נייע מעגלעכקייטן אויף ס׳ניי זיך פאַנאַנדערצופליען און פאַנאַנדערצוואַקסן; און מ׳קאָן טרעפן אויך דער היפוך — אין די נייע לעבנס באַדינגונגען זאָל די גאַנצע אָנגעקליבענע ירושה זיך אָנשטויסן אין אַזעלכע אבן נגפס, אז זי זאָל מוזן ביסלעכווייז אָפּשטאַרבן, אונטערגיין און סוף כל סוף אינגאַנצן פאַרשווינדן.

אַ בולטן משל צו דעם נאָר וואָס געזאָגטן גיט אונז אַמעריקע. ס'פאַלן אַריין אין גלייכע לעבנס־תנאים צענדליקער פעלקער. דעם אויבנויפיקן צוקוקער קאָן זיך אויסווייזן, אַז דער ים שלינגט איין אויפן וועג אין זיינע טיפע תהומען די גאַנצע ירושה פון די דאָזיקע פאַרשיידנסטע נאַציעס און פעלקער.

דער דלות, וואָס טרייבט זיי אַלע פון דער אַלטער היים, גלייכט אויס זייער טאָג־גורל, און פילע ווייזט זיך אויס, אַז דער דאָזיקער דלות גלייכט אויך אויס זייער צוקונפט־גורל. קריכן זיי אָבער נאָר אַראָפּ פון שיף און שטעלן אַוועק זייערע אויסגע־מאַטערטע פיס אויף דער אַמעריקאַנער יבשה, באַקומט איבער זיי אַ געוואַלדיקן כח די מיטגעבראַכטע ירושה, שטייט אויף תחית־המתים די כלומרשט שוין געשטאָרבענע פאַרגאַנגענהייט. דאָס מיטגעבראַכטע פעקל ירושה פון דער אַלטער היים ווערט אַ לע־בעדיקער פאַקטאָר, וואָס באַשטימט נישט נאָר דעם באַלדיקן מאָרגן־גורל פונם אָנגעקומענעם עמיגראַנט, נאָר אויך דעם גורל פון אַ געוויסער צאָל שפּעטערדיקע דורות זיינע. אַזוי זעען מיר למשל, אַז די פולע אָנגעקומענע קיין אַמעריקע פעלקער צעגייען זיך אין פאַרשיידענע וועגן און שליאַכן — איין פאָלק שיקט זיין גרעסטע צאָל עמיגראַנטן אין די קוילן־גרובן; דאָס צווייטע — אין די גרויסע פאַבריקן; דאָס דריטע — אין די שוויץ־וואַרשטאַטן, און דאָס פערטע אויפן לאַנד צו באַאַרבעטן די ערד. אין די ראַמען פון יעדן פאָלק איז, פאַרשטייט זיך, פאַרשיידן דער גורל פון יעדן קלאַס. דער ייד מיט אַ ביסל געלט עפנט אַ „שאָפּ" און ווערט אַ „באָס"; דער ייד אָן אַ גראָשן געלט גייט אין „שאָפּ" אַריין שוויצן. דער איטאַליענער מיט קאַפּיטאַל קויפט גרויסע שטרעקעס ערד אין אַרגענטינע און ווערט אַ גוט־באַזיצער; דער איטאַליענער קבצן נעמט ערד אין אַרענדע און האָרעוועט מיט ביטערן שוויס פאַרן שטיקל ברויט א. א. וו.

וואָס־זשע ווילן מיר אויסדריינגען פון דעם נאָר וואָס אַרויס־געזאָגטן?

מיר מיינען, אַז דאָס יידישע פאָלק, וואָס האָט אַ סך הונדערטער יאָרן זיך פאַרנומען אין זיין גרעסטן טייל מיט האַנדל

און וואַנדל מיט פאַרמיטלעריי און מעקלעריי, האָט געמוזט ברענגען מיט זיך צום 19-טן יאָרהונדערט — צום קאַפּיטאַליסטישן יאָרהונדערט — אַזאַ אייגנאַרטיקן באַגאַזש, אַזאַ באַזונדערע פיזיש-פסיכאָלאָגישע ירושה, וועלכע האָט געמוזט שפילן גאָר אַ באַזונדערע ראָל אין זיין לעבן.

דער קאַפּיטאַליזם האָט אַרויסגעשטעלט פאַרן יידישן פאָלק צוויי עקאָנאָמישע גרונט-פּאָדערונגען: מאָדערניזירן די יידישע פאַרמיטלעריי אָדער אין גאַנצן גובר זיין די דאָזיקע פאַרמיטלעריי. פאַר איין טייל — פאַרן קלענערן טייל — פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט דער קאַפּיטאַליזם אַוועקגעשטעלט די אויפגאַבע פון פאַרברייטערן און פאַרגרעסערן די פונקציעס, וואָס לויטן עצם זיינען זיי געבליבן די אייגענע, וואָס ביזן 19-טן יאָרהונדערט. נישט קליין-שטעטלדיקע מעקלעריי; נישט קיין מלוה פאַרן אָרטיקן פּריץ; נישט קיין קליין-שטעטלדיקער האַנדל און נישט קיין אָרטיקע באַגרענעצטע עקאָנאָמישע פאַנטאַזיעס און אילוזיעס — אויף זייער אָרט האָט באַדאַרפט קומען די קאָמיסיאָנע קאַנטאָר, דער באַנקיר, דער אַקציען-סוחר, דער גרויסער הענדלער און אונטערנעמער און דער גרויס-שטאָטיקער מנחם מענדל מיט פאַפּירן, וועלדער און מאַיאָנטקעס. דאָס איז דאָך אָבער אין תוך אַריין געווען דער המשך פון דער גאַנצער יידישער גלות-געשיכטע — פאַרמיטלעריי. אַ סך האַרבער, שווערער און קאָמפּליצירטער איז געווען די צווייטע אויפגאַבע, וואָס דער קאַפּיטאַליזם האָט פאַרגיבן דעם גרעסטן טייל פון יידישן פאָלק — גובר זיין אין זיך די פאַרמיטלעריי-פסיכאָלאָגיע, געזעגענען זיך מיט די הו-האַ-פרנסות, אַוועקוואַרפן די לופט-השגות און לופט-הכנסות און גאָר איבערגיין צו פיזישער אַרבעט.

אינעם ערשטן פאַל איז די ירושה געוואָרן אַ שטיץ-פונקט פאַרן ערפאָלג אין קאַמף אויפן אונטערנעמער-און הענדלער-מאַרק; אין צווייטן פאַל, פאַרקערט, איז די ירושה געוואָרן אַן אבן נגף אינעם קאַמף אויפן אַרבעט-מאַרק. די רייכע פאַרמיטלעריי-ירושה האָט געמאַכט אַפילו דעם מאָדערנעם יידישן סוחר אָדער אונטער-נעמער אַ סך צעשווומענער ווי באַ אַלע אַנדערע פעל-

קער, דער יידישער סוחר אָדער אונטערנעמער איז נישט אַזוי צוגעבונדן צו אַ באַשטימטן צווייג פון געשעפט; ער האַלט נישט פון ספּעציאַליזירן זיך און באַגרענעצן זיך; ער גייט גרינג איבער פון איין געשעפט צום צווייטן און אויך צום דריטן, זאָל עס זיין אַפילו גאָר פון אַ פרעמדער פאַר אים קאַטעגאָריע; ער מאַכט איינצייטיק פאַרשיידענע און אַלערליי געשעפטן און מסחרים. די רייכע פאַרמיטלעריי־ירושה האָט אָבער נאָך גורם געווען אין דעם, אַז כמעט אַלע קלאַסן פון יידישן פאָלק פאַרמאָגן אַ גרויסע אינערציע פון מסחר־געוואוינהייטן, און מיט וואָס זיי זאָלן זיך נישט פאַרנעמען, טראָגן זיי אַריין אַהין דעם מסחר־גייסט. ס'איז זיי אויך נישט שווער אָפט גאָר איינגאַנצן פאַרבייטן די פרייע פּראָפעסיע אָדער די מלאכה אויף אַ מסחר־אונטערנעמונג.

די רייכע פאַרמיטלעריי־ירושה האָט אונז געבענטשט מיט אַ גאַנץ גרויסן הויקער אייגנשאַפטן, פון וועלכע ס'איז נישט גרינג פּטור צו ווערן. אויף אייניקע ערשיינונגען, וואָס באַלייכטן די דאָזיקע אייגנשאַפטן, וועלן מיר אין קורצן אָנווייזן.

ביי אונז איז גרינג צו באַמערקן, אַז אין יעדן שטאַנד קומט פאָר אַ שטענדיק אַרומשווימען צווישן עקספּלואַטאַטאָר און עקספּלואַטירטן: נאָך עד היום זיינען זעלטן די פאַלן, ווען זעלבשטענדיקע קרעמער ווערן משרתים און, פאַרקערט, ווען משרתים ווערן זעלבשטענדיקע בעלי־בתים; דאָס אייגענע אין דער האַנטווערקעריי: בעלי־בתים פון וואַרשטאַטן ווערן אַרבעטער, און אַרבעטער ווערן גענוג אָפט בעלי־בתים פון וואַרשטאַטן. און אַפילו אין אַמעריקע זיינען די דאָזיקע פאַלן נישט זעלטן. אָט וואָס ס'איז געווען געשריבן אין דער אַמעריקאַנער „צוקונפט" אין 1910־טן יאָר, באַלד נאָכן גרויסן שטרייק פון די יידישע שניידער: „אין די יידישע טריידס (פּראָפעסיאָנעלע פאַריינען) קומט יעדע דריי יאָר אַריין אַ נייער עלעמענט, און די אַלטע ווערן פעדלערס אָדער בעלי־בתים פון וואַרשטאַטן". אין דעם זעלבן ביכל שרייבט י. ב. סאַלוצקי, אַ גאַנץ גוטער קענער פון יידישן אַמעריקאַנישן לעבן: „דער יידישער אַרבעטער איז אַ נ ע כ ט י־

קער קרעמער און אַ מאָרגנדיקער פעדלער. דער יידישער סוחר איז אַ נעכטיקער בעל־מלאכה און אַ מאָרגנדיקער סאָציאַלער מיש־מאַש, נישט קיין געשעפט־מענטש און נישט קיין פראָפעסיאָנעלער מענטש“ (אונטערגעשטריכן פון מיר י. ל.)

מיר זעען, אַז אַפילו אין אַמעריקע, ווו די מאָדערניזירונג פונם יידישן לעבן גייט אַ סך גיכער, ווי אין אייראָפע, ווו דאָס אויסקריסטאַליזירן פון באַשטימטע יידישע סאָציאַלע קלאַסן האָט געמאַכט אַ געוואַלדיק גרויסן שריט פאָרויס — אַפילו דאָרטן קומט נאָך אַלץ פאָר דאָס אַריבערשווימען פון קלאַס צו קלאַס און דאָס אַרומשווימען צווישן שטאַנדן און קלאַסן.

נעמען מיר די יידישע פראָפעסיאָנעלע אינטעליגענץ, איז גרינג איינצוזען, אַז אַ גרויסער פראָצענט פון איר מסחרט און מאַכט געשעפט אָדער אין דער אייגענער בראַנזשע, אָדער גאָר אין אַ פרעמדער. אינזשענערן־קאָמיוואָיאַזשאָרן, מעדיקער־שניט־קרעמער, אַדוואָקאַטן־מעקלערס און פילאָזאָפן־פאַבריקאַנטן זיינען ביי אונז גאָר נישט קיין אויסגענומענע ערשיינונגען.

פאַרשטייט זיך, אַז די אַלע נאָר וואָס אויסגערעכנטע ערשיינונגען טרעפן זיך אויך ביי אַנדערע פעלקער, נאָר דאָרטן טרעפן זיי, און ביי אונז זיינען זיי טאָג־טעגלעכע טיפישע פאַקטן.

די רייכע פאַרמיטלעריי־ירושה האָט אונז געבראַכט נאָך אַ ברכה — אַ ייד אָדער ער האָט איינצייטיק עטלעכע געשעפטן, אָדער ער מאַכט דורך אין זיין לעבן כאָטש אַ צענדליק עקאָנאָמישע גלגולים. דאָס קלינגט גענוג משונה — עקאָנאָמישע גלגולים, — ביי אונז איז דאָס אָבער אַ טיפישע ערשיינונג.

דער גבור פון „קליין מענטשעלע“ ביי מענדעלען מאַכט דורך סך הכל פאָלגנדיקע גלגולים: אַ משרת אין אַ צעלניק־קלייט, אַ גיסער ביי מצות, אַ באַהעלפער אין אַ חדר, אַ שני־דער, אַ שוסטער, אַ משורר, אַ „יונגעל“ ביי אַ שרייבער, אַ משרת ביי אַ דאָקטאָר, און צום סוף אַ משרת ביי איסער דעם

וואַרגער — און דאָס איז ערשט געווען אַ הקדמה צום לעבן!
לינעצקיס מלמד האָט געהאַט, חוץ מלמדות, פאָלגנדיקע פרנסות:
ניסן פלעגט ער אַרומטראָגן מצה־שמורה, אלול פלעגט ער לייענען
מצבות אויפן הייליקן אָרט, סוכות איז ער אַרומגעגאַנגען מיטן
אתרוג איבער די הייזער, הושענה־רבא איז ער געווען דער
הורט־סוחר פון ווערבעס אויף הושענות, דערצו האָט ער נאָך
צוגעשדכנט און געזאָגט קדיש פאַר אַזעלכע, וואָס האָבן נישט
געלאָזט קיין זין, און האָט נאָך פאַרקויפט שמעק־טאַבעקע. לי־
נעצקי שאַרזשירט און רעכנט אויס אַלץ כלי־קודשדיקע פרנסות.
נאָר שטעלט מען אַוועק אויפן אָרט פון הושענות, אתרוגים און
מצה־שמורה מנחם־מענדלס פאַפירלעך, וועלדער און מאַיאָנטקעס,
און מיר באַקומען אַ מאָדערנעם יידישן מעקלער, וואָס מיר פאַר־
מאָגן זיי אין די טויזנטער און אפשר אין די צענדליקער טוי־
זנטער.

שלום עליכמס סנדר בלאַנק איז אַ היינט־וועלטיקער יידישער
סוחר און ער מאַכט דורך פאָלגנדיקע גלגולים: באַלד נאָך דער
חתונה ווערט ער אַ חלפן, נאָכדעם אַ פראָצענטניק, אַ פעל־
הענדלער, אַ גראַבאַרטשיק, אַ צעלניקער, אַ קאָמיסיאָנער, אַ
סוחר, אַ צוקער־הענדלער און צום סוף אַ באַנקירער.

טשעמבערלען דערציילט אין זיין באַקאַנט בוך: „די
גרונטלאַגן פונם ניינצעטן יאָרהונדערט”, אַז ער האָט געקענט אַ
יידישן געלערנטן, וועלכער איז אין די מיטעלע יאָרן גע־
וואָרן אַ זייף־פאַבריקאַנט און מיט גרויס ערפאָלג.
שפעטער אָבער איז דאָס געשעפט געפאַלן, און דער געלערנטער
זייף־פאַבריקאַנט איז אויף דער עלטער געוואָרן אַ דראַמאַ־
טורג און בעלעטריסט.

פיל מלאכות און פיל פרנסות איז נישט קיין ספעציפי־
שע אייגנשאַפט פון אונזער קליינבירגערטום. אין אַ גרעסערער
אָדער קלענערער מאָס איז דאָס די קללה פון אַלע קלאַסן, חוץ
אפשר דעם אַרבעטער־קלאַס. ווער, אַ שטייגער, ווייסט נישט אַ
באַקאַנטן ציוניסטישן טוער, וועלכער איז אַ סקולפטאָר, אַ דראַ־
מאטורג, אַ סטאַטיסטיקער, אַ סאָציאַל־עקאָנאָם, אַן אויטאָריטעט

אין דער אַגראַר־פּראַגע און אַ גאַנץ טיכטיקער זשורנאַליסט. די מלחמה און די ספּעקולאַציע, וואָס איז געקומען נאָך איר, האָבן דאָך אונז באַוויזן, ווי גרינג אונזערע סטודענטן און אַפּילו אונזערע קורסיסטקעס גייען אַרויס אויף דער בערזע און ווי גוט זיי פילן זיך דאָרט: אַ היימישע סביבה, אַ נאָנטע פּסיכאָלאָגיע. כאַראַקטעריסטיש איז געווען דאָס, וואָס דער סטודענט דער ספּעקולאַנט פלעגט נישט פאַרוואַרפן די למודים, נאָר ער פלעגט א י י נ צ י י ט י ק אי אָפּגעבן עקזאַמענס אי מאַכן געשעפט אויף דער בערזע. און האָבן דען בשעת דער ספּעקולאַציע־מגפה נישט געהאַנדלט כמעט אַלע אונזערע רבנים, שוחטים, חזנים און די איבעריקע כלי־קודש מיט באַוועלעך, קאַטושקעס, מאַכאָרקע און צענדליקער אַנדערע מינים סחורות? און נישט ביי דער אינטעליגענץ און נישט ביי די כלי־קודש האָט זיך נישט געפילט יענער פּסיכאָלאָגישער ריס, וואָס פאַרוואַנדלט אַזאַ לאַגע אין אַ ט ר אַ ג ע ד י ע. פון דעם, ווי די יידישע וועלט האָט די דאָזיקע ממש ו ו י ל ד ע ערשיינונג אויפגענומען, איז גרינג צו פאַרשטיין, אַז זי איז גאָרנישט געווען איבערראַשט, נישט צו שטאַרק פאַרוואונדערט פון דעם, וואָס דער רב האָט אין טלית־זעקל געטראָגן אין בית־המדרש אַריין מוסטערן פון באַוועלעך (אַ פאַקט, וואָס איך האָב אַליין געזען מיט מיינע אויגן!) אָדער פון דעם, וואָס דער סטודענט איז פון „סעמאַדעניין"*) געלאָפן אין אוניווערסיטעט הערן אַ לעקציע וועגן מאָראַל און רעכט.

דאָס האַרמאָנירט, ווייזט אויס, מיטן שטייגער פון יידישן לעבן און מאַכט נישט קיין רושם פון אַ געוואַלדיקן אויסנאַם, ווי דאָס וואָלט געווען באַ אַנדערע פעלקער.

פאַרן לעצטן יאָרהונדערט איז פאָרגעקומען אַ געוואַלדיקע גרויסע רעוואָלוציע אין יידישן לעבן.

די אַמאָליקע איינהייטלעכע כנסת ישראל איז זיך צעפאַלן. פון אויבן זיינען אויסגעוואַקסן: די גרויס־און מיטל־בורזשואַזיע און די פּראָפעסיאָנעלע אינטעליגענץ, ווי אינזשענערן, יוריסטן,

---

*) אַ קאַפע, וווּ די קיעווער ספּעקולאַנטן פלעגן זיך פאַרזאַמלען.

דאָקטוירים וכדומה; פון אונטן: דער פאַבריק=פּראָלעטאַריאַט, דער האַנטווערקער=אַרבעטער און די פאָלקס-אינטעליגענץ, ווי יידישע לערער, יידישע שרייבער, יידישע קינסטלער און מוזיקער א. א. וו. אין מיטן ליגט אַ גרויסער געדיכטער קליינבירגערלעכער שיכט, נאָך עד היום דער טרייער טרעגער פון דער ריין יידישער מעקלעריי-ירושה, די שרייענדיקסטע סתירה צו דער גאַנצער ארומיקער מאָדערנער וועלט, די סתירה, וואָס זאָגט עדות, אַז מענדעלעס יאַריד=עדה איז נישט קיין אויסגעטראַכטע זאַך, נאָר אַ שטיק יידיש לעבן.

ס'האָבן זיך אויסגעקריסטאַליזירט און אויסגעבילדעט באַשטימטע סאָציאַלע קלאַסן: בירגערלעכע און פּראָלעטאַרישע קלאַסן, אויף אַזוי פיל עקאָנאָמיש פאַרענדיקטע, אַז זיי פאַרמאָגן שוין גאָר אין אַ גרויסער מאָס זייערע באַזונדערע אייגענע אידעאָלאָגיעס, סאָציאַלע, פּאָליטישע און קולטורעלע, גאַנץ באַשטימטע, פעסט אויסגעגאָסענע און פאָרמולירטע.

ס'פעלן אָבער נישט אין יידישן לעבן פעריאָדן און סיטואַציעס, ווען דער געדיכטער קליינבירגערלעכער שיכט פאַרפלייצט מיט זיין אָנגעזאַמלטער, מיט נאַציאָנאַלער ירושה און טראַדיציע אָנגעזאַפּטער, פּסיכאָלאָגיע ביידע פּאָלוסן פון יידישן לעבן און פאַרווישט און מאַכט מטושטש זייערע קלאַסן=אידעאָלאָגיעס.

דער דאָזיקער געדיכטער שיכט פון קליינבירגערטום, פון ספּעציפיש יידישן קליינבירגערטום, ווי קליינשטעטלדיקע קרעמערייי און מעקלעריי, לופטמענטשעלעך, כלי-קודש און בכלל רעשטלעך און אָפּשניצלעך פון דער אַמאָליקער כנסת=ישראל — אָט דער דאָזיקער שיכט שפּילט נישט קיין אַקטיווע ראָל אין יידישן פּאָליטישן און קולטורעלן לעבן. ער איז אין דעם פרט מער אָביעקט, ווי סוביעקט. ער פאַרנעמט אָבער אַזאַ ברייטן פּלאַץ אין יידישן לעבן, אַז ער גראָבט זיך טיף אַריין מיט זיינע עקן הן אין די בירגערלעכע און הן אין די פּראָלעטאַרישע קלאַסן און ווירקט אויף זיי סטיכעיש. אַנדערש געזאָגט: די ביידע פּאָלוסן פון יידישן לעבן באַקומען אַזאַ שטאַרקע יניקה פון דעם

קלײנבירגערלעכן שיכט; זײ װערן אױף אַזױ פיל פאַרפלײצט, אין אמתן טײטש פון װאָרט, פון עלעמענטן, װאָס קומען פון דער דאָזיקער טראַדיציאָנעלער גרופּע, אַז אין זײ אַלײן װאַכט צוליב דעם גרינג אױף די ירושה=פּסיכאָלאָגיע, און זי באַקומט די אױבער=האַנט איבער די יונגע און שװאַכע קױם אַרױסגעשפּראָצטע װאָרצלען פון דער נײער מאָדערנער קלאַסן=פּסיכאָלאָגיע.

דער פּראָצעס אַלײן פון גובר זײן אין זיך די הונדערטיאָריקע קלײנבירגערלעכע ירושה האָט זיך אַרױסגעװיזן פאַר זײער אַ שװערן, קרענקלעכן און שמערצלעכן. פאַר דעם אַרבעטער־קלאַס און פאַר דער אינטעליגענץ, װאָס לױטן מהות פון זײערע פּראָפּעסיעס זײנען זײ אַן אַבסאָלוטע סתירה צו דער יידישער טראַדיציאָנעלער פאַרמיטלערײ=פּסיכאָלאָגיע, אָט פאַר די דאָזיקע קלאַסן האָט זיך דער דאָזיקער פּראָצעס אַרױסגעװיזן פאַר באַזונדערס שמערצלעך און װײטאָקדיק.

דער פּראָצעס איז אַ שװערער און קרענקלעכער, נאָר דאָך גײט ער געװנוג גיך און אינטענסיװ, און די נײע סאָציאַלע גרופּירונגען, די נײע אױסגעקריסטאַליזירטע קלאַסן האָבן שױן זײערע באַשטימטע פּנימער און געװנוג אױסגעשפּראָכענע נשמות און כּחות.

II

דריי תּקופות אין דער יידישער ליטעראַטור

די רייכע פאַרמיטלעריי-ירושה; דער פּראָצעס פונם גוברזיין די דאָזיקע ירושה; די נייע קלאַסן-גרופּירונגען — אָט דאָס איז דער שטאָף, דער מאַטעריאַל, וועלכער האָט געשאַפן דעם אינהאַלט פון דער יידישער ליטעראַטור פון אָנהויב 19-טן יאָרהונדערט ביז היינטיקן טאָג.

די רייכע פאַרמיטלעריי-ירושה: די אַמאָליקע איינהייטלעכע כּנסת ישׂראל; די נאַציאָנאַלע מעקלער-פּסיכאָלאָגיע; די פעיקייט צו אַ סך פּרנסות און מלאכות; דאָס הענגען פון אַ סך מענטשן איבער איין פּרנסה; דער יאַריד און דער הו-האַ, ווי דער געוויינלעכער שטייגער פון יידישן לעבן און דער סטיל פון דער יידישער נשמה—אָט דאָס איז דער אינהאַלט פון דער ליטעראַטור, וואָס פירט אונטער דעם סך-הכּל אונזער פאַרגאַנגענהייט (אַקסענפעלד, ריב״ל, דיק, לינעצקי און באַזונדערס און דער עיקר מענדעלע).

די חבלי לידה פון דער מאָדערנער יידישער באַציע: דאָס צעפאַלן פון דער אַלטער הייליקער מעקלער-עדה; דאָס אַרומשווימען צווישן קלאַסן און שטאַנדן; די נאָכווייעניש און דער הויקער פון דער פאַרמיטלעריי- און יאַריד-ירושה; דאָס ווייטאָקדיקע אַרויסשפּראָצן פון נייע קלאַסן, ווי פּראָלעטאַריאַט, פּראָפעסיאָנעלע אינטעליגענץ און אינדוסטריעלע בורזשואַזיע; דאָס צופּאַסן זיך פון די אַלטע קלאַסן, פון דער האַנדלס-בורזשואַזיע און פון די בעלי-מלאכות צו די נייע קאַפּיטאַליסטישע

פאָדערונגען; דער תהום־יאוש פון די קליינבירגערלעכע לופט־מאַסן, וואָס מוזן בייטן דעם לעבנס־שטייגער ביזן סאַמע וואָרצל; די צאַן קדשים פון דער אַמאָליקער כנסת ישראל אויפן וועג פון שטעטל אין שטאָט אַריין און פון קרעמל אין וואַרשטאַט אַריין — אָט דאָס איז דער אינהאַלט פון דער ליטעראַטור פון דער איבערגאַנגס־עפּאָכע (פּרץ, שלום עליכם, רייזין, נאָמבערג, אַש, פּינסקי, בערגעלסאָן און אַנדערע).

דער דריטער פּעריאָד טרעפט שוין די מאָדערנע דיפערענצירטע יידישע נאַציע: נייע באַשטימטע אויסגעקריסטאַליזירטע קלאַסן, וואָס האָבן שוין אין אַ גרויסער מאָס גובר געווען אין זיך די אַלטע נאַציאָנאַלע מעקלער־פּסיכאָלאָגיע און האָבן באַקומען אַ מענטשלעכן פּנים, ווי דער יידישער פּראָלעטאַריאַט און די יידישע אינטעליגענץ; די אַלטע יידישע קלאַסן, נאָר אויך אַזוי פיל מאָדערניזירטע און פאַרענדערטע, אַז זיי זיינען שוין מער ענלעך אין זייער סאָציאַלער פּסיכאָלאָגיע צו זייערע קלאַסן־חברים פון אַנדערע פעלקער, ווי צו זייערע אייגענע טאַטעס און זיידעס, — די יידישע גרויס־שטאָטיקע בורזשואַזיע; דאָס אַריינוואַקסן אינם יידישן נאַציאָנאַלן אָרגאַניזם פון דער פּראָפעסיאָנעלער אינטעליגענץ, וועלכע איז אין ערשטן ווייטאָקדיקן פּעריאָד פון איר אויפקומען כמעט אַן אָפּגעריסענער אבר — אָט דאָס איז דער אינהאַלט פון די ווערק פון די שרייבער פון דער לעצטער תקופה (בערגעלסאָן, ווייסענבערג, אַש, רייזין, מאָריס ראָזענפעלד א. א.).

מיר האָבן איינגעטיילט די גאַנצע צייט — פונם אויפקומען פון דער יידישער ליטעראַטור ביז די סאַמע לעצטע יאָרן — אין דריי תקופות, און פאַר יעדער תקופה האָבן מיר אָנגעגעבן אַ גרופּע כאַראַקטעריסטישע שרייבער. פאַרשטייט זיך, אַז מען קאָן נישט דורכפירן קיין שאַרף אָפּגעגרענעצטע ליניעס נישט צווישן די תקופות און נישט צווישן די שרייבער. איין תקופה רייכט זיך אַריין און פלעכט זיך איין אין דער צווייטער; נאָך שווערער איז די זאַך בנוגע צו די שרייבער — פולע פון זיי האָבן געגעבן בילדער פון אַלע תקופות; אַלנפאַלס, אפילו נישט וועגן איינעם

פון די אויסגערעכנטע שרייבער, חוץ, אפשר, די פאַרגעגנגער פון מענדעלען, קאָן מען נישט זאָגן, אַז ער געהער איינגאַנצן נאָר צו איין באַשטימטער תקופה. נעמט מען אָבער אין יעדער תקופה דאָס טיפּישע, דאָס שטייגערישע; נעמט מען ביי יעדן שרייבער דאָס כאַראַקטעריסטישע פאַר אים, דאָס, וואָס בילדעט זיין קינסטלערישן חוט־השדרה, דאָס, וואָס קאָן אָנגערופן ווערן זיין „אידעע־פיקס", דעמאָלט איז נישט שווער צו אָפּטיילן איין תקופה פון דער צווייטער און ס'ווערט אויך מעגלעך די שרייבער איינטיילן לויט די תקופות.

נעמען מיר, למשל, אונזערע צוויי בעסטע שטייגער־שריי־בער, מענדעלע־מוכר־ספרים און שלום־עליכם.

ביי מענדעלען זיינען פאַראַן געווגג בילדער, וואָס מאָלן אונז אפילו ביי דער אַמאָליקער איינהייטלעכער כנסת ישראל פאַר־שיידענע קעגנזעצלעכע קלאַסן און גרופּעס; בילדער, וואָס ווייזן אפילו ביים דעמאָלטיקן הייליקן פאָלק ישראל טיפע סאָציאַלע און קולטורעלע תהומען צווישן פאַרשיידענע גרופּעס און קלאַסן, אָפּטע און שאַרפע קאָנפליקטן און צוזאַמענשטויסן צווישן פאַרשיידענע טיילן פון פאָלק. מענדעלע מערקט אויך אָן די נייע עקאָנאָמישע פּראָצעסן, וואָס צעשניידן און צעשפּאַלטן די איינהייטלעכע כנסת ישראל און פירן זי צו אַ דיפערענצירטער מאָדערנער יידישער נאַציע. מענדעלע קערט אָפּט איבער דעם נאַציאָנאַלן אויבער־בגד פון דער הערשנדיקער יידישקייט און ווייזט איר קליינ־בירגערלעכן עקאָנאָמישן אונטערשלאַק און גיט דערביי גאַנץ קלאָרע און בולטע רמזים, אַז אויף נייע וואָרצלען — אַ ר ב ע ט־ו ו אָ ר צ ל ע ן — וואַקסן גאָר אַנדערע ביימער מיט גאָר אַנדערע פּירות.

דאָס אַלץ טוט אָבער מענדעלע נאָר אגב אורחא און נאָר דרך אגב, אַמאָל לשם קאָנטראַסט צום הערשנדיקן קליינבירגער־לעכן זומפּ־נוסח און אַמאָל פון טיפן כעס און צאָרן אויף די שמאַטע־העלדן, מיט וועלכע אים קומט אויס אַזוי פיל צו באַב־רען זיך.

וואָרים דער קינסטלערישער חוט=השדרה פון מענדעלעס
שאַפן באַשטייט אין דעם, וואָס ער דעקט אויף די טיפע אָפּגרונטן
פון דער איינגעבאַקענער יידישער מעקלער=און יאַריד=פּסיכאָ=
לאָגיע ; ער דעקט אויף די פילזייטיקע און פיל באַדייטנדיקע וויר=
קונג פון דער נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ר ט אָ ר ב ע און פונם נ אַ צ י=
י אָ נ אַ ל ן י אַ ר י ד אויף אַלע ווינקלעך פונם יידישן לעבן.
מענדעלעס קינסטלערישער וווּנדער=כח שטעקט אין דעם, וואָס ער
באַלייכט ממש מיט אַ צויבער=שיין די היסטאָרישע סאָציאַל=עקאָ=
נאָמישע סבות, וואָס האָבן געשאַפן די איינהייטלעכע כל=מקדש=
עדה און חי=וקים=נאַציע מיט איר שטייענדיקן קליינבירגערלעכן
זומפּ און מיט איר פאַרשימלטער שטינקענדיקער קליינשטעטלדי=
קער קאַלוזשע.

אָפּשטעלנדיק זיך דעריבער גענוג אויספירלעך אויף די
קלאַסן=קאָנפליקטן און דיפערענציאַציע=רמזים אין מענדעלעס
ווערק, האָבן מיר געפונען פונדעסטוועגן פאַר מעגלעך דעם מאָ=
בומענטאַלן מענדעלען צורעכענען צו דער ערשטער תקופה — צו
דער תקופה פון דער איינהייטלעכער כנסת ישראל.

און שלום=עליכם — ער גיט אונז א מאַסע בילדער פון דעם
אייגענעם קליינבירגערלעכן זומפּ און פון דער זעלבער קליינ=
שטעטלדיקער קאַלוזשע, וואָס מענדעלע מאָלט. ער ווייזט אונז
אָבער דעם דאָזיקן זומפּ אין יענעם צושטאַנד, ווען אַלע זיינע
ווידמעבישן זיינען שטאַרק אומרויק, לויפן אַרום, ווייסן פון קיין
רו נישט און זיינען שטאַרק צעטראָגן ; ווען אייגנטלעך דער גאַנ=
צער זומפּ איז שטאַרק צערודערט. ער ווייזט אונז די קאַלוזשע,
ווען אירע שדים און רוחות קריכן אַרויס פון זייערע באַהאַלטענע
לעכער, ווו זיי האָבן זיך פיל דורות זייער גוט געפילט, און
דערזען דאָס ערשטע מאָל אין לעבן די ליכטיקע שיין פון דער
וועלט. זיי פרוּוון, אמת, צוריק באַהאַלטן זייערע קעפּ אין די
פאַרשטעקטע לעכער ; זייערע אויגן טראָגן נישט איבער די שיין
פון דער זון ; זיי פרוּוון אַפילו פאַרשעלטן די דאָזיקע שיין אָדער
זי פאַרשפּאָטן. זיי זיינען אַלע אָבער שוין פאַרמשפּטע, פאַר=
ורטיילטע. זייערע זומפּ=נשמות און קאַלוזשע=מוחות, וואָס האָבן

זיך אַזוי גליקלעך געפילט אַ סך דורות, געפונען מער קיין מנוחה נישט; זייערע זומפּ-השגות און קאַלושע=מחשבות, איינמאָל אַרויס פון די אַרומגעצוימטע גרענעצן, קאָנען שוין נישט צוריק זיך איינצוימען אין די אַלטע ראַמען.

און שלום=עליכם ווערט דער שרייבער פונם צעפאַלונגס=פּראָצעס פון דער יידישער קליינשטעטלדיקער קליינבירגערלעכקייט, פון דער איבערגאַנגס-תקופה, ווען די אַלטע יידישע לעבנס=פאָרמען פאַרלירן זייער גאַנצקייט און דערמיט אויך זייער חן, און די נייע לעבנס=פאָרמען האַלטן ערשט אין ווערן, האָבן נאָך נישט קיין באַשטימטע צורות, קיין פאַרענדיקטע ליניעס. דער קליינשטעטלדיקער קליינבירגער אין זיין פאַרצווייפלונגס=צושטאַנד פונם אונטערגאַנג פון פּרנסות, וואָס ער האָט געגלויבט אין זייער אייביקייט און אויך אין זייער הייליקייט און אין זייער באַשערטקייט פאַרן אתה=בחרתנו=פאָלק, אין זיין העדנדום=פענדום=יאָגעניש נאָך נייע פּרנסות און באַשעפטיקונגען; דער קליינשטעטלדיקער קליינבירגער אין זיינע קאָנוולסיווע אָנשטרענגונגען איינצוהאַלטן די אַלטע לעבנס=פאָרמען און אין זיין איינצייטיקער לייכטזיניקסטער גרייטקייט אַראָפּצוואַרפן פון זיך אַלע רעשטלעך פון זיין אַלטער ירושה אַבי פאַרכאַפּן וואָס גיכער אַן אָרט אין דער נייער אַרומיקער פאַרענדערטער וועלט; דער קליינשטעטלדיקער קליינבירגער בשעת ער טוט זיך איבער, בשעת ער פּאַסט צו נייע בגדים און אַ קאַפּעליוש, בשעת ער בייט זיין לשון און זיין לעבנס=שטייגער, בשעת ער גייט דורך דעם אַלף=בית פון גרויסשטאָטישן וועלטלעכן וועלט=באַנעמען — מיט איין וואָרט דער יידישער קליינבירגער אויפן וועג פונם קליינעם שטעטל אין דער גרויסער שטאָט אַריין, אויפן וועג פון די קליינשטעטלדיקע פּרנסות צו די גרויס=שטאָטיקע פּרנסות, אויפן וועג פונם כתרילעווקער לעבנס=נוסח צום יעהופּעצער לעבנס=שניט — אָט דאָס איז דער הויפּט=העלד פון שלום=עליכמס ווערק.

די קינסטלערישע אויפגאַבע פון סוף פון 19=טן יאָרהונ=

דערט ביי יידן איז טאַקע באַשטאַנען אין דעם, ווי בולטער און טאַלאַנטפולער פאַרפיקסירן דעם כּתריאליק מיט זיין קליינשטעטל־דיק־קליינבירגערלעכן הויקער אויפן פּאָן פון יעהופּעץ — און שלום־עליכם האָט די דאָזיקע היסטאָרישע קינסטלערישע אויפגאַבע גלענצנד אויסגעפּילט און איז דעריבער געוואָרן דער גרעסטער שרייבער פון דער צווייטער תקופה, פון דער תקופה כון די ח ב ל י ־ ל י ד ה פון דער מאָדערנער יידישער נאַציע.

דאָך זיינען פאַראַן איינצלנע שרייבער, וועלכע ס'איז פאָרט שווער פאַררעכענען צו אַ באַשטימטער עפּאָכע.

אַש, למשל, האָט געגעבן אַ מייסטערישן טיפּ פון דער גאָר אַמאָליקער יידישער סוחרישער בורזשואַזיע; ביי אַשן זיינען אָבער דאָ נישט ווייניק בילדער פונעם לעבן פון דער יידישער אינטעליגענץ און אויך פון יידישן פּראָלעטאַריאַט, וועלכע געהערן שוין אינגאַנצן דער סאַמע מאָדערנער צייט; און ביי אַשן זיינען דאָ אַסך גלענצנדיקע זאַכן, וואָס געהערן דעם מיטלס־דיקן פּעריאָד, דער איבערגאַנגס־תקופה. און ס'איז אייגנטלעך שווער צו זאָגן, וואָס איז דאָס מער כאַראַקטעריסטישע פאַר אַשן — צי דאָס גאָר אַמאָליקע שטעטל מיט דעם רייכן סוחר אין דער שפּיץ, צי דער קרעמער, וואָס איז געווען געצוווּנגען צו ווערן אַן אַרבעטער, און וואָס אויך זיין לאַנגן וועג פונעם פּוילישן קליין־שטעטל ביז דער אַמעריקאַנער גרויס־שטאָט פאַרלירט ער נישט זיין קרעמערישע פּסיכאָלאָגיע און טראָגט זיך אַרום מיט איר, ווי מיט עפּעס אַ הייליקער טראַדיציע, אפילו נאָכדעם, ווי דאָס לעבן האָט אים שוין מיטן האַרבן וואָרט געזאָגט זיין פּסק־דין: „דו וועסט בלייבן אַן אַרבעטער!"

דאָס זעלבע איז אויך ביי ד. בערגעלסאָן. ער האָט געגעבן דאָס בעסטע בילד פון דער אויסגייענדיקער יחוס־בורזשואַזיע און די גלענצנדסטע בילדער פון דער אויפגעקומענער פרישער מאָדערנער יידישער בורזשואַזיע. ער האָט געגעבן דעם טיפסטן אַנאַליז פון דער יידישער מאָדערנער אינטעליגענטישער נשמה, וואָס האָט שוין איינגעזאַפּט אין זיך אַ גרויס שטיק אייראָפּעישע קולטור, נאָר ראַנגלט זיך נעבעך מיט דעם באַרג קליינבירגערלע־

כער ירושה און פּאַלט אונטער דער דריקנדיקער משא פון דעם דאָזיקן נאַציאָנאַלן הויקער, און האָט אונז געוויזן, ווי די נייע פּראָפעסיאָנעלע אינטעליגענץ איז געוואָרן אַן אָרגאַנישער גליד פונם יידישן פאָלקס-קערפּער. בערגעלסאָן האָט דערוויזן, פאַרשטייט זיך, ריין קינסטלעריש, ווי די יידישע מעקלערישע נשמה האָט זיך אַליין אויסגעשעפּט אַפילו אינם מעקלער גופא, ווי זי איז געוואָרן איר אייגענע סתירה, אָדער, ווי אַ העגעליאַנער וואָלט זיך אויסגעדריקט, ווי די נאַציאָנאַלע מעקלערישע נשמה האָט זיך פאַרוואַנדלט אין איר אייגענע אַנטיטעזע, און ער טאַקע האָט אונז באַוויזן, ווי גרויס ס׳איז די אינערציע-קראַפט פון דער דאָזיקער אַמאָליקער פאָלקס-סטיכיע. אויב אַש האָט אונז געוויזן, ווי דאָס קליינשטעטלדיקע יידישקייט, געצוווּנגען זיך אַריבערצוטראָגן אין ניו-יאָרק, טראָגט נישט איבער די דאָזיקע נייע גרויסשטאָטיקע אַטמאָספערע און ווערט דאָרט דערשטיקט (אַמעריקע), האָט בערגעלסאָן דערוויזן, ווי דאָס דאָזיקע קליינשטעטלדיקע יידישקייט האָט דערגרייכט צו דער מדרגה פון אינעווייניקסטער אויסגעליידיקטקייט, ווען ס׳בלייבט אים איין אויסוועג: אונטערגיין און אָפּטרעטן זיין אָרט אַ נייעם יידישקייט (אָפּגאַנג). בערגעלסאָן געהערט אַלזאָ צו די צוויי לעצטע עפּאָכעס.

III

די סאָציאַלע דיפערענציאַציע ביי יידן אין דער ערשטער העלפט פון 19-טן יאָרהונדערט

אַז מען רעדט וועגן דער נישט-דיפערענצירטער יידישער נאַציע אין דער ערשטער העלפט פון 19-טן יאָרהונדערט, דאַרף מען דאָס נישט פאַרשטיין אין אַבסאָלוטן, גאָר, פאַרקערט, אין שטרענג רעלאַטיוון זינען. ס'זיינען נישט געווען קיין קלאָר אויסגעשפּראָכענע קלאַסן, וואָס שטייען איינער אַנטקעגן אַנדערן; וואָס די היפוכים צווישן זיי זיינען בולטע און קלאָרע; וואָס דער קאַמף צווישן זיי איז פול מיט סאָציאַלן און פּאָליטישן אינהאַלט ווי דער קאַמף איז אַ דירעקטער, אַ שטענדיקער, אַ האַרטער און אַ פאַרביטערטער. די יידישע דעמאָלטיקע נאַציע האָט זיך געטיילט פריער פון אַלץ אין צוויי סאָציאַלע שטאַנדן: פאַרמיטלער-עלעמענטן — קרעמער, סוחרים, אַרענדאַרן, פּאָדריאַטשיקעס, שענקאַרעס, מעקלער און לופט-מענטשן, — און בעלי מלאכות — שניידער, שוסטער, זייגער-מאַכער און אַנדערע. די בעלי מלאכות זיינען פּאָליטיש געווען אונטערגעוואָרפן דער ערשטער גרופּע, ריכטיקער: די אויבערשטע שיכטן אירע; זיי זיינען אויף די פאַרשיידנסטע אופנים עקספּלואַטירט און אויסגענוצט געוואָרן פון די הערשנדיקע קהלס-לייט, וואָס זיינען כמעט אויסשליסלעך אַרויסגעקומען פון דער ערשטער סאָציאַלער גרופּע. הן בנוגע צו שטייערן, הן בנוגע צו עקסטראַ-אָפּצאָלונגען, הן בנוגע צו רעקרוטן און צענדליקער אַנדערע צרות און גזרות, וואָס פלעגן זיך שיטן טאָג-טעגלעך אויפן קאָפּ פון די יידישע מאַסן, באַזונדערס

אין ניקאָלאַי דעם ערשטנס צייטן, פלעגט זיין דער בעל-מלאכה דאָס כפּרה-הינדל. ער איז געווען דער שוואַכסטער און דעריבער דער ערשטער אויפן מזבח. און, פאַרשטייט זיך, אַז אויך בנוגע צו גאָט-זאַכן איז דער בעל-מלאכה נישט געווען קיין גרויסער מיוחס — קיין פּעטע עליה האָט ער קיינמאָל נישט באַקומען; קיין אָרט אין מזרח אודאי און אודאי נישט; און ביי קלייבן רבנים, גבאים, פּרנסים, וועלכע זיינען געווען נישט אַזוי פיל גאָטס-פאָרשטייער אויף דער ערד, ווי די ממונים אויף אַסך גאָר ערדישע אינטערעסן, ווי שטייערן, טאַקסעס, רעקרוטן וכדומה, פלעגט דער בעל-מלאכה קיין דעה נישט האָבן. דערצו איז דער בעל-מלאכה נאָך געווען דער עם הארץ, ווייל ער האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטן זיינע קינדער ביי גוטע מלמדים, און די תלמוד-תורות פלעגן אַרויסלאָזן נאָר גראָבע יינגען, — און דער בלאָק פון די כלי-קודש מיט דער אַרענדע-און פאָדריאַטשיקעס-בורזשואַזיע האָט מן התורה, אַזוי צו זאָגן, באַרעכטיקט די נידעריקערע לאַגע פונם דאָזיקן קלאַס.

אָט דאָס זיינען געווען די סתירות צווישן די צוויי גרונט-גרופּעס פונם דעמאָלטיקן יידישן פאָלק. די דאָזיקע סתירות האָבן געגעבן גענוג שטאָף פאַר שנאה און צאָרן מצד די בעלי-מלאכות צו די יידישע אונטערדריקער; זיי האָבן געגעבן גענוג מאַטעריאַל פאַר שטענדיקע רייבונגען און מחלוקתן, קאָנפליקטן און צוזאַמענשטויסן; קלאַסן-קאַמף אָבער אין אמתן זינען פון וואָרט; קלאַסן-אַנטאַגאָניזם, ווי דאָס איז געווען צווישן די פּריצים און פּויערים; קלאַסן-היפּוכים, וואָס זיינען פול מיט סאָציאַלן תוך און וואָס דער סאָציאַלער תוך זייערער באַקומט גרינג פּאָליטישע און אידעאָלאָגישע פאָרמען; צדדים, וואָס שטייגן איינער אַנטקעגן אַנדערן, און די אַנטאַגאָניזמען און קאָנפליקטן דרינגען אַריין אין אַלע ווינקעלעך פון לעבן, ווי דאָס איז געווען ביי דער אַרומיקער באַפעלקערונג — אָט די דאָזיקע קלאָר-אויסגעשפּראָכענע קלאַסן-צעשפּאַלטונג האָט געפעלט אין דעמאָלטיקן יידישן לעבן. די רייבונגען און צוזאַ-

מענשטויסן אין דעמאָלטיקן יידישן לעבן זיינען דעריבער געווען ס אָ צ י אַ ל פ ר ו כ ט ל אָ ז און שוין ממילא פּאָליטיש און קול־טורעל אָרעם און נ י ש ט י ק.

שטעלן מיר זיך אָפּ אויף דער הערשנדיקער גרופּע, זעען מיר, אַז זי איז נישט אויסגעגאָסן פון איין שטיק, אַז, פאַרקערט, זי שטעלט מיט זיך פאָר אַ לייטער מיט אַ סך טרעפּ, און וואָס העכער די טרעפּ, אַלץ קלענער די צאָל מענטשן, וואָס געפינען זיך אויף איר. די בעלי־בתּים פון די אויבערשטע טרעפּ פאָרן רייטנדיק אויף די בעלי־בתּים פון די אונטערשטע טרעפּ. דער גרויסער סוחר, וואָס ברענגט סחורה פון אויסלאַנד אָדער פון מאָסקווע; דער רייכער קרעמער, וואָס פאַרנעמט די פאָר געמוי־ערטע פּריצישע קלייטן אין שטאָט אָדער שטעטל; דער אַרענדאַר, וואָס וווינט נישט ווייט פון פּריצס הויף, און וואָס האַלט משר־תים, און זיין ווייב טראָגט פּערל, און ביי דער שטוב איז דאָ אַ שיין גאַניקל, און אויפן הויף אַ שטאַל מיט אַ פאָר פערד און אַ פאָר בהמות; דער גרויסער תבואה־הענדלער, וואָס פאָרט איבער די יאַרידים און נעמט צונויף ביי די קליינע קלייטניקעס און קרעמלעך, מעקלערלעך און אויפקויפערס פאַרשיידענע אַגראַר־פּראָדוקטן אויף שיקן קיין אויסלאַנד אָדער קיין אַדעס; דער פּאָדריאַטשיק, וואָס שטעלט צו פּראָוויאַנט פאַר דער אַרמיי, האַלט אין אַרענדע דעם „אַטקופּ", די גוראַלניע, די שטאָט־וואָג, די פליישׂ־טאַקסע און אַנדערע מקורות פון מלוכהשער אָדער פּריצישער הכנסה, איז אַ קרוב צום פּריץ און נאַטשאַלסטווע און איז אָפט דער איינציקער, וואָס פאַרשטייט רוסיש און פּויליש און קאָן זיך צונויפריידן אויף די דאָזיקע ביידע פרעמדע שפּראַכן — אָט דאָס איז געווען די הערשנדיקע יידישע בורזשואַזיע, זייער אַ קליינער מיעוט פון דער יידישער באַפעלקערונג, וואָס האָט אָבער געהאַלטן אין זיינע הענט די גאַנצע מאַכט איבער דעם דעמאָל־טיקן יידישן לעבן.

ווער זשע איז געווען אויף די אונטערשטע טרעפּ?

אַ סך קליינע קרעמערלעך און קלייטניקעס, וואָס האָבן גע־קויפט סחורה ביים בעל־הבית פון די פאָר געמויערטע קלייטן אָדער

האָבן אויפגעקויפט תבואה=פּראָדוקטן פאַרן ברויט=סוחר ; אַ סך מעקלערלעך און אויפקויפערס, וואָס האָבן געלעבט פונם יאַריד אָדער פונם בינטל חזיר=האָר, וואָס מען האָט געקויפט אויפן דאָרף ; אַ סך פאַקטאָרס, וואָס האָבן באַדינט דעם פּריצישן הויף און אויך דעם אַרענדאַר און דעם פּאָדריאַטשיק ; אַ סך לופט=מענטשלעך, יידעלעך מיט שטעקעלעך און מיט ווייט=פאַררוקטע היטעלעך, וואָס האָבן געאַרבעט מער מיט דער נאָז, ווי מיט דער האַנט און מיטן מח ; אַ סך שענקערס, וואָס האָבן געפירט אַן אָרעם לעבן און זיינען געווען פאַרמיאוסט אין די אויגן אי פון די יידן, אי פון די גויים; און צום סוף פּראָצענטניקעס, חלפנים, קאָנטראַבאַנדיסטן ; גבאים, רבנים, דיינים, שוחטים, חזנים, מלמדים, פאַרזאָרגער פון עירובין, פון רב מאיר=בעל=הנס=פּושקעס, משגיחים אויף כּלערליי כשרותן, גלאַט גאָטס סטראַפּטשעס, שליחים פון צדיקים און רביים און נאָך אַ סך אתה=בחרתנו=קינדער, וואָס זייער באַשעפטיקונג איז שווער צו באַשטימען און אַפילו אָנצורופן.

אָט דאָס זיינען די צוויי סאָציאַלע שיכטן, וואָס זיינען געוועזן דער רוב פון דעמאָלטיקן יידישן פאָלק. אַ קלענער מיעוט, וואָס האָט געלעבט אַ גוטן טאָג און האָט געהאַלטן די לייצעס אין די הענט, און אַ גרויסער רוב, וואָס האָט געשמייעט און געהאַוועט, געיאַרידעוועט און געטומלט, געשוויצט און געהאָרעוועט און דאָך געהונגערט און געלעבט אין שטענדיקער דחקות און נויט. דאָ האָט די עקספּלואַטאַציע געטראָגן אַפילו אַ דירעקטערן כאַראַקטער, ווי בנוגע צום בעל=מלאכה. דער רייכער קרעמער האָט טאַקע גענומען טייער פאַר סחורה ביים שטעלקלייטניק ; דער רייכער תבואה=סוחר, וואָס האָט געגעבן געלט די צענדליקער אויפקויפערס — זייגע משרתים אויף די יאַרידים — האָט געוויס זיך אָראָפּגענומען דאָס פעטע פלייש און זיי געלאָזן די מאָגערע ביינער ; דער אַרענדאַר פון בראַנפן האָט געוואָרגן און געדריקט די גרויסע מאַסע שענקערס ; דער פּראָוויאַנט=פּאָדריאַטשיק האָט אויסגענוצט פאַר זיינע צוועקן דעם שווייס פון הונדערטער קליינע פאַקטאָרלעך און מעקלערלעך — איז דאָ

אָבער געווען אַ קלאַסן=אַנטאַגאָניזם? איז דאָ געווען נישט נאָר קנאה צום גליקלעכערן און שנאה צום נגיד, נאָר אויך דער זאַפטיקער האַס און דער פּראָדוקטיווער צאָרן, וואָס פילן אַן יעדן קלאַסן=קאַמף?

ס'איז קלאָר, אַז אויך דאָ האָבן געפעלט די קלאַסן=היפּוכים, וואָס שטעלן אַוועק צוויי צדדים איינעם אַנטקעגן אַנדערן; דאָ זיינען פאַר אונז צוויי שיכטן פון איינער און דערזעלבער סאָציאַלער גרופּע; שיכטן, וואָס שטייען איינער נעבן אַנדערן, איינער העכער און איינער נידעריקער; שיכטן, וואָס האָבן צווישן זיך תמיד חשבונות און רייבונגען, קאָנפליקטן און סתירות; זיי פאַרמאָגן אָבער נישט קיין סאָציאַלן שטאָף, מיט וואָס אָנצופילן די קאָנפליקטן, און ס'פעלט דעריבער פּאָליטישער און קולטורעלער אינהאַלט פאַר די דאָזיקע סתירות.

די יידישע ליטעראַטור, וואָס מאָלט דאָס יידישע לעבן פון דער ערשטער העלפט פון 19=טן יאָרהונדערט, האָט נישט דורכגעלאָזט די דאָזיקע שיכטן=צעשפּאַלטונג פונם יידישן פאָלק און האָט אָפּגעגעבן נישט ווייניק אָרט און אויפמערקזאַמקייט די אויבן אָנגעמערקטע סתירות און קאָנפליקטן. נאָר ווי אַן אמתער שפּיגל פון לעבן, האָט זי געמוזט אָפּגעבן מער אָרט און מער אויפמערקזאַמקייט די מאָמענטן, וואָס שטרייכן אונטער די איינהייטלעכקייט פון דער דעמאָלטיקער יידישער נאַציע, ריכטיקער די איינזייטיקייט און איינטאָניקייט פון דעמאָלטיקן יידישן לעבן.

IV

נגידים און קבצנים אין ריב״לס „הפקר=וועלט“

ר׳ יצחק בער לעווינזאָן, וואָס איז געווען גאַנץ ווייט פון אַ קינסטלער און וואָס האָט דערצו תמיד געהאַט אין זינען אַ סך מער דעם ר ע י ו ן ווי דאָס ב י ל ד, האָט אין זיין איין=אונאיינציק יידיש ווערק, וואָס טראָגט דעם נאָמען „הפקר=וועלט“, אונז געגעבן זייער ווייניק פון דעמאָלטיקן יידישן לעבן. דאָס איז מער אַ דרשה פון אַ משכּיל, ווי אַ קונסט=ווערק פון אַ שרייבער. דאָך איז דאָס דאָזיקע ביכל אַן אינטערעסאַנטער ליטעראַרישער דאָקומענט, וואָס באַלייכט אייניקע ווינקעלעך פון דעמאָלטיקן יידישן לעבן. ווען ריב״ל דערציילט אַ שטייגער, אַז „מען לעבט נאָר פון דעם ווינט, אַ פּעקעלע, אַ קוויטעלע אויף דעם פּריץ, פון עפּעס אַ התמנותל, פאַקטאָר=לשון און אַמאָל אַ מסירהלע הינטערוויילעכטס, דערביי פון די גנבהשע טאַקסעלעך, עפּעס פון דער זייט אַ לעק, אַ שמעק“, וואַרפט ער אַ געוויסן שיין אויף אַ גרופּע מענטשן ביי יידן אין דער דעמאָלטיקער צייט. דאָס איז געווען, פאַרשטייט זיך, נישט קיין מערהייט פון יידישן פאָלק אַפילו אין די 30=ער יאָרן פון ניינצענטן יאָרהונדערט, ווען ריב״ל אומגעפער האָט געשריבן זיין דראַמע אונטער דעם העכער געבראַכטן נאָמען. נאָר דאָך איז דאָס געווען אַ באַדייטנדיקע גרופּע און דערצו אַזעלכע, וואָס האָט געשפּילט אַ גרעסערע ראָלע, ווי איר האָט געהערט לויט איר צאָל. איר וו אָ ג איז געווען אַ סך גרעסער, ווי איר צ אָ ל. קאָנטראַבאַנדיסטן,

פּראָצענטניקעס, גבאים אין קהל, בעלי־טאַקסעס — אָט דאָס זיי־נען די עלעמענטן, וואָס אויף זיי פאַלט אָן ריב״ל. אָפּט פלעגט טרעפן, אַז די לעצטע דריי פּרנסות פלעגן אַריינפאַלן אין די הענט פון איין גרויסער, און אַמאָל נאָך מיוחסדיקער משפחה — אָט אַזאַ משפחה פלעגט אין יענע צייטן שפּילן אַ ראָלע פון אמתע פּ ע אָ ד אַ ל ן אין די יידישע קהלות.

ריב״ל דערציילט אין דעם זעלבן ווערק, אַז די „פּרנס־חדשים זיינען גנבים, רוצחים, לייגן זיך נאָר, זיי זאָלן רייך ווערן פון אָרעמע לייט״, און דער איבעריקער עולם „האָרעווען, רייסן קריעה, פאַרדינען נעבעך מיט דעם ביטערן שווייס זייער גראָשן; זיי מוזן האָרעווען אויף פרעמדע ווייב און קינדער, זייער גאַנצע דאָברע מזל נעבעך גייט אַריין אין די פאַרשמאָדערטע נגידים: זיי זויגן אויס טאָג און נאַכט מיט נתינות, מיט טאַק־סעלעך, מיט רעקרוטן־געלט, מיט אָקסן־געלט״.

ריב״ל דערציילט אונז נישט, ווער איז דאָס דער דאָזיקער איבעריקער עולם, וואָס האָרעוועט מיטן ביטערן שווייס; ער גיט אונז נישט קיין פאָרשטעלונג פון דעם, וואָסערע באַציונגען און פאַרהעלטענישן ס׳הערשן צווישן נגידים און קבצנים, צווישן בלוט־זויגער און האָראָפּאַשנע מענטשן, צווישן רייכע, וואָס פאָרן רייטנדיק אויפן רוקן פון אָרעמען עולם, און אָרעמע, וואָס „מוזן האָרעווען אויף פרעמדע ווייב און קינדער״. ער שטעלט אָבער פעסט דעם פאַקט, אַז אין דעמאָלטיקן יידישן לעבן זיינען געווען צוויי סאָציאַלע שיכטן, צווישן וועלכע ס׳האָט קיין שלום נישט געקאָנט זיין. אמת, די אָרעמע האָבן, ווי ריב״ל זאָגט עדות, שטיל און אונטערטעניק געטראָגן דעם יאָך פון די רייכע און שטאַרקע, וואָרים זיי האָבן דאָך נאָר געריסן קריעה. די לעצטע פראַזע איז זייער אַ כאַראַקטעריסטישע — דער מעטאָד פון קאַמף איז גאָר אַן אָריגינעלער, אַזאַ ספּעציפיש נאַציאָנאַלער, אַז קיין איין פאָלק אין דער וועלט ווייסט געוויס פון אים נישט.

„רייסן קריעה״ — וואָס באַטייט דאָס? וואָס פאַר אַ ווערט, וואָס פאַר אַ באַטרעף קאָן האָבן אַ ק אָ ל ע ק ט י וו ע ר רייסן קריעה?

„רייסן קריעה" — הייסט נישט נאָר זיין שוואַך און אומבאַהאָלפן אין געגעבענעם מאָמענט; דאָס הייסט נישט האָבן קיין קאַמף־פּערספּעקטיוון, נישט טראָגן אין זיך דעם קאַמפצאָרן, וואָס מעג ער זיין ווי באַהאַלטן און געשטיקט אין זיך, גיט ער דאָך צו אַ באַשטימטע פאַרב דער פסיכאָלאָגיע פון דעם אונטערדריקטן קלאַס.

נגידים און קבצנים — דאָס זיינען אַזעלכע סאָציאַלע קאַטעגאָריעס, וואָס די סאָציאַלע קאָנפליקטן צווישן זיי גיבן נאָר ק ר י ע ה ־ ר יי ס ן. נגיד און קבצן — דאָס איז זייער און זייער ווייט פון פ ר י ץ און פ ו י ע ר, פון ה אַ ר און ק נ ע כ ט, נאָך ווייטער פון פאַבריקאַנט און פראָלעטאַריער.

אין דער יידישער ליטעראַטור פון ערשטן פעריאָד וועלן מיר באַגעגענען נאָר נ ג י ד און ק ב צ ן; העכערע טרעפ פון סאָציאַלן לייטער און נידעריקערע טרעפ; מיר וועלן אָבער דאָרטן נישט טרעפן קיין כחות, וואָס שטייען איינער אַנטקעגן אַנדערן ד ו ר ו ת ־ ל אַ נ ג; וואָס זאַמלען ד ו ר ו ת ־ ל אַ נ ג שנאה און האַס איינער צום אַנדערן; וואָס זאַמלען יעדערער אין זיין באַזונדערער סביבה זיין קולטור און זיין וועלט־אויפנעם, זיין לעבן־באַנעמען און זיין אידעאַל־פאָרשטעלונג און קומען סוף כל סוף צום אומפארמיידלעכן היסטאָרישן צוזאַמענשטויס אָנגעלאָדענע און באַוואָפנטע.

V

דער יידישער נגיד און דער יידישער בעל־הבית ביי אקסענפעלדן

אַ סך אינטערעסאַנטער, זאַפטיקער, פילזייטיקער און קינסטלערישער פון ריב״לס „הפקר־וועלט״ זיינען די ווערק פון י. אַקסענפעלד, הגם ער איז אויך געווען אַ טיפּישער משׂכּיל און האָט אַלע מעלות און אַלע חסרונות פון די דעמאָלטיקע משׂכּילים. ביי אים קומען אויך שטענדיק אַרויס די געבילדעטע ערלעכע און פיינע מענטשן און די חסידים, די מורדי אור, רוצחים אָדער גנבים. ער האָט אָבער פאַרמאָגט אַזוי פיל טאַלאַנט, אַז ער האָט דאָס לעבן קיינמאָל נישט פאַרגוואַלטעוועט, ווי דאָס האָבן געטאָן נישט ווייניקע.

די שטאָט, וואָס אַקסענפעלד באַשרייבט אין זיינע צוויי ווערק, וועלכע מיר האָט זיך איינגעגעבן צו לייענען, — „קבצן־עושר־שפּיל״, אַ דראַמע אין צוויי אַקטן, און „דער ערשטער אידישער רעקרוט אין רוסלאַנד בשנת התקפ״ו, דענצמאָהל איז דער אוקאַז אָנגעקומען; אָדער אַ מעשה פון קלאָמערשט חתן־כּלה״ — הייסט ניביוואַלע.

וואָס פאַרע פאַרשוינען טרעטן ארויס אין ביידע ווערק?

דעם אויבן־אָן אין „קבצן־עושר־שפּיל״ פאַרנעמט אברהמל דער פוילישער, אַן עושר אין דער שטאָט ניביוואַלע, „ער האַלט די שטאָט־אַרענדע פונם שר און איז אַ גרויסער קרעמער דערצו, אַ טייל יידן פון דער שטאָט האַנדלען מיט זיין געלט.״ דער נגיד פון שטאָט, ווי מיר זעען, האָט דריי פּרנסות: ער האַלט די

אַרענדע; ער האָט אַ גרויסע קראָם; און ער גיט געלט אויף פּראָצענט. אַלזאָ, מיר האָבן דאָ אַ טיפּישן יידישן נגיד פון יענער צייט, און ער איז דער איינציקער נגיד אין ניבי-וואַלע. און דער דאָזיקער איינציקער נגיד ווערט פלוצים אויס נגיד און זעלבסטפאַרשטענדלעך אויך אויס תקיף. דאָס איז אויך געווען זייער טיפּיש פאַר אַקסענפעלדס צייט און אויך פאַר אַ סך צענדליקער יאָרן שפּעטער.

אין „קבצן-עושר-שפּיל" איז דאָ אויך אַ משכיל אהרן בעל-מחשבה, „אַ יונגער-מאַן, וואָס קען לשונות און איז דערצו אַ למדן, אַ שרייבער און אַ קלוגער און אַ חשוב ביי דעם שר." פאַרשטייט זיך, אַז דער דאָזיקער אהרן האָט אַלע שאַנסן צו פאַרנעמען דעם געפאַלענעם נגידס אָרט. און אין דער אמתן, אין „דעם ערשטן אידישן רעקרוט", וואָס איז געשריבן שפּעטער מיט צען יאָר, טרעפן מיר זיך מיט דעם דערמאָנטן ר' אהרן און ער איז שוין „דער גרעסטער עושר אין ניביוואַלע, אַ געלערנטער אין אַלערליי חכמות און לשונות, ער איז אַ חשוב ביי דעם שר אין דער שטאָט און זיין האַנדל איז מיט אָקסן קיין וואַרשע".

וואָס פאַר אַן אָרט פאַרנעמט אָט דער דאָזיקער נגיד אין דער שטאָט ניביוואַלע?

י. אַקסענפעלד דערציילט אונז, אַז ר' אהרן דעם נגידס הויף איז נישט ווייט „פונם פּאַלאַץ, ווו דער שר, דער גראַף ניביוואַלסקי אַליין זיצט". ער באַשרייבט זייער אויספירלעך, וואָס פאַר אַ ברייטע שטוב מיט אַ סך פענסטער ער פאַרנעמט: „פון פאָרנט שטראַכעטן פון פּרעסעס, שען און געדיכט גע-פלאָכטן". דער הויף איז אַ גרויסער, כמעט אַ פּריצישער; ס'שטייען וועגן מיט היי און ס'זיינען דאָ „סטאַניס אויף פערד און אויף קאַרעטעס"; פאַר דער שטוב „אַ קליין פידאַשיקל מיט „גע-טאָקטע ליבן אונטער אַ דעכעלע;" אין דער טאַליע „געמאָלטע ווענט מיט אַ סטעלי". די ערד „געברעקירט מיט ברעטער; אויף איטליכער וואַנט אַ שפּיגל".

ר' אהרן דער נגיד, וואָס שיקט אָקסן קיין וואַרשע און כאָרט אַהינצו, ווייזט אויס, גאַנץ אָפט, איז אַ גרויסער מקורב

צום שר, ווײַל דער האַנדל מיט אָקסן האָט זיך געדרייט דער עיקר אַרום דעם שרס מאַיאָנטקעס. בײַם פּריץ טאַקע האָט מען געשטעלט אָקסן אויף האָדיוולי אָדער מען האָט געקויפט גרייטע אויסגעהאָדעוועטע אָקסן. גיכער פון אַלץ דאַרף מען צולאָזן, אַז ר׳ אהרן האָט געהאַט מיטן פּריץ נאָך אַנדערע געשעפטן, און ר׳ אהרן בויט זיין נעסט נאָנט צום פּריצס הויף און פֿאַרפירט אַ לעבן, אין מאַטעריעלן זינען, אויף אַ פּריציש שטייגער.

ר׳ אהרן האָט שוין גאָר אַנדערע השגות ווי אַלע איבעריקע ברידער זיינע פון ניביוואַלע. לויט זיין מאַטעריעלער לאַגע און לעבנס־פאַרנעם, לויט זיין מ אַ כ ט אין קהל און ו ו אָ ג ביי דער אַרומיקער פרעמדער וועלט, ווי דער פּריץ און די אַדמי־ניסטראַציע, פאַרנעמט ער דעם סאַמע אויבן־אָן אין שטאָט. דער דאָזיקער אויבן־אָן באַדייט אָבער אין קולטורעלן זינען אין דער צייט פון די אַלטע טראַדיציעס, אַביסל פריי פון די אַלט־פרענ־קישע פּענטעס. ער רייסט זיך נאָך נישט אָפּ פון קהל; ער איז נאָך מיט טויזנטער פעדים פאַרבונדן און באַהעפט מיט קהל, נאָר פונדעסטוועגן פילט זיך, אַז דאָס וואָס ער זיצט אויבן־אָן און באַגעגנט זיך אָפט מיטן פּריץ און מיט דער אַדמיניסטראַציע, צווינגען אים אָפט מקיל זיין אין אַ סך דינים און מנהגים און איבערצוגיין פונם אַלטן יידישן שטייגער צו נייע בירגערלעכע לעבנס־פאָרמען. אין „דעם אידישן רעקרוט“ זיינען דאָ דערויף זייער ווייניק קלאָרע אָנווייזונגען, נאָר דאָך זיינען זיי כאַראַק־טעריסטיש. ר׳ אהרן טראָגט „קליינע שוואַרצע פאהלען“; ער טראָגט אַ „זשילעט מיט אַ ווייס האַלזטיכל“ „אַ ניאַנקע אַ שיקסע מיט אַ סך פאַצירקיס גיט אַכטונג אויף די קינדער“; ר׳ אהרנס ווייב זיצט שבת „נעבן אַ פענסטער מיט אַ ביכל אין דער האַנט“; „ביי ר׳ אהרנען אויפן טיש ליגן ספרים און ביכער“.

ס׳איז אָנגעקומען דער „אוקאַז“ וועגן נעמען יידישע רע־קרוטן. לויפט די גאַנצע שטאָדט צו ר׳ אהרנען, ווייל נאָר ביי אים זוכט מען אַן עצה, ווייל מען פילט אַלע, אַז ער וועט זיין דער גרעסטער בעל דעה ביים אויספירן דעם אוקאַז. און אין אמתן, אַז מען דאַרף נאָכדעם אָפּגעבן פאַר אַ רעקרוט איינעם

נחמנ׳ען, אַ בן יחיד, נאָר „אַ מה־יעשהניק, אַ צרה, אַ שענער קלוגער יונג, אפילו מיט מעלות, נאָר נישט קיין לייט“, שפּילט ר׳ אהרן די הויפּט־ראָלע אין דער גאַנצער זאַך. ער פילט, פאַרשטייט זיך, אַליין נישט אויס די מיאוסע אַרבעט פון „כאַפּן“ דעם רעקרוט און אים צושטעלן צו דער מאַכט. אויף דער דאָזיקער שוואַרצער אַרבעט זיינען דאָ קלענערע מאַכערס, ווי ר׳ אהרן בכבודו ובעצמו. ר׳ אהרן איז אַזוי צו זאָגן, די „נשמה פונם גאַנצן מיאוסן שטיקל אַרבעט.

וואָס פאַר אַ פאַמיליע־לעבן פירט ר׳ אהרן, דער דאָזיקער רייכסטער און שטאַרקסטער מענטש פון ניביוואַלע און דער פאָטער פון דער קומענדיקער יידישער מאָדערנער בורזשואַזיע?

זיין פרוי „אַ שענע הויך־געוויקסיג“, טראָגט אַ שטערנטיכל, נאָר דערצו „אויף דעם וויסן האַלז איין שנור זייער גרויסע אָרליאַנסקי פערל“; „די פינגער פון די ווייסע הענט מיט גוטע דימענטענע פינגערלאַך“; אַ ניאַנקע, אַ שיקסע מיט אַ סך פאַטשערקעס, גיט אַכטונג אויף די קינדער; טיי צום טיש דערלאַנגען צוויי משרתים; ר׳ אהרן טראָגט אַ זשילעט מיט אַ ווייס האַלזטיכל און מיט אַ זייגערל און דאָס איז אום שבת.

מיר זעען, אַז ר׳ אהרנס שטוב און זיין פאַמיליע זיינען ווייט נישט ענלעך צו אַ טיפּישער יידישער שטוב אָדער צו אַ טיפּישער יידישער פאַמיליע פון יענע צייטן, פון די דרייסיקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט. און ר׳ אהרן איז אויך פיזיש זייער ווייט פון די טיפּישע יידישע אויסגעווייקטע נפשות, מיט וועלכע דאָס יידישע לעבן איז דעמאָלט געווען איבערפולט. ער האָט „אַ שען געזונט פנים, אַ ווייס, מיט רויטע באַקן“ — רויטע באַקן ביי יידן דעמאָלט זיינען געווען נישט קיין ווייניקער זעלטענע ערשיינונג, ווי אַ שטוב מיט אַ גאָרטן און אַ שטאַל מיט פערד. די רויטע באַקן האָבן אָבער אַן איינפלוס אויך אויפן מח פון ר׳ אהרנען. דעם „אוקאַז“ פון ניקאָלאַי דעם ערשטן וועגן נעמען יידישע רעקרוטן נעמט ער גאָר אַנדערש אויף, ווי די גאַנצע שטאָט ניביוואַלע. פאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג איז דאָס אַ שרעקלעכע גזרה, אַ גוואַלטיק גרויסער אומ-

גליק, וואָס ווערט אויפגענומען ווי די אינקוויזיציע אין שפּאַניע. די גזרה ווערט באַטראַכט, ווי אַן אומגעהויער נאַציאָנאַלע קאַטאַסטראָפע. די מאַסע פילט מיט איר געזונטן נאַציאָנאַלן אינסטינקט, וואָס פאַרע צילן דער „אוקאַז" שטעלט זיך — און די אומבאַהאָלפענע און הילפלאָזע מאַסע פּרוווט זיך ווערן, פּרוווט זיך זיין נישט צופרידן; זי וויל כאָטש רייסן קריעה און שרייען גוואַלט און דער עיקר נישט חתמענען מיט די אייגענע הענט, אַז מען האָט דאָס שרעקלעכע פּאַפּירל באַקומען. די נאַיווע פינסטערע מאַסע מיינט, אַז נישט חתמענען קאָן איר עפּעס העלפן. ר׳ אהרן האָט זיך אָבער זיין קוק אויף דער זאַך. נישט אומזיסט זיצט ער אויבן-אָן. אַ דאַנק דעם האָט ער זיך אויסגעאַרבעט זיין אייגענע לעבנס-שיטה, זיין פילאָסאָפיע, די אויסגעשפּראָכענע פּראָגראַם-פילאָסאָפיע פון דער יידישער אויפקומענדיקער בורזשואַזיע.

די יידישע בורזשואַזיע האָט די ערשטע דערפילט און פאַרשטאַנען די וויכטיקייט און נויטווענדיקייט פון פריי זיך באַוועגן איבערן ברייטן רוסלענדישן מאַרק. צוליב דעם איז זי געווען מוכן ומזומן צו ברענגען די גרעסטע נאַציאָנאַלע קרבנות. מאַרק-פרייהייט — דאָס איז געווען אַ גרויס און ברייט פּראָגראַם, וואָס איז געלייגט געוואָרן אין יסוד פון דער גאַנצער פּאָליטיק פון דער יידישער בורזשואַזיע אין די קומענדיקע יאָרן ביז דער סאַמע רעוואָלוציע פון 1917-טן יאָר. און אָט ווי ר׳ אהרן טייטשט אויס פון נאָר וואָס אָנגעוויזענעם שטאַנדפּונקט דעם גוטן רצון פון ניקאָלאַי דעם ערשטן יר״ה:

„אונזער קייזער יר״ה וויל אין זיין מדינה אַלע אומות, וואָס וואוינען אין זיין אימפּעריע, גלייך מאַכן, און איטליכער זאָל גלייך אַ רעכט האָבן צו וואוינען אָדער צו האַנדלען אומעטום".*) אָט דער געדאַנק וועגן גלייך האָבן רעכט צו וווינען און צו האַנדלען אומעטום חזרט זיך איבער ביי ר׳ אהרנען אַסך מאָל. און הגם אויף דער

*) „דער ערשטער אידישער רעקרוט", אונטערגעשטראָכן פון מיר י. ל.

אויפגערעגטער און אויפגעטראָגענער מאַסע מאַכן די דאָזיקע ווערטער קיין שום רושם נישט, חזרט ער זיי פונדעסטוועגן אָפּט איבער און נישט, חלילה, ווי אַן אייגגעהזרטן פּסוק, ווי דאָס פלעגן טאָן טיפּישע אידעאָלאָגישע משכּילים, נאָר ווי אַ מענטש, וואָס פילט מיט אַלע פיבערן פון זיין פּראַקטישער נשמה, אַז אַרומפאָרן פראַנק און פריי ביאער גאַנץ רוסלאַנד בעקומען ראַטכ, צו פירן אָקסן קיין מאָסקווע און קיין פעטערבורג, זיך באַהעפטן צום גרויסן רוסלענדישן מאַרק, איז אַ גרויסע זאַך פאַרן כּלל, פאַרן קלאַס, צו וועמען ער געהערט. און דאָס איז שוין אַן אַלטער כּלל, אַז יעדער הערשנדיקער קלאַס באַטראַכט זיך, ווי דעם כּלל.

די אידעאָלאָגיע פון ר׳ אהרן ווערט אונטערגעהאַלטן פונם שטאָטישן אַרענדאַר, אַ רויט יידל, מיט אַ גרויסער נאָז אַ לאַנ־גער, ר׳ פנחס דער רויטער. ער האָט געהערט, ווי די גרעסטע לייט זאָגן, אַז דער קייזער האָט יידן דערמיט אַ חסד געטאָן, „כּדי אידן זאָלן דערמיט האָבן גלייך רעכט און אַ חזקה אין דער מדינה". דער אַרענדאַר, וואָס זיינע עקאָנאָמישע אינטערעסן זיינען געווען דער עיקר אָפּהענגיק פון אָרטיקן אַרומיקן לעבן, האָט נישט אַזוי בולט געפילט די נויטווענדיקייט אינם רוסישן מאַרק, ווי דער אָקסן־סוחר. ער זאָגט דעריבער נאָר נאָך דאָס, וואָס די „גרעסטע לייט זאָגן", די ר׳ אהרנס, די פאָרשטייער פון דער האַנדלס־בורזשואַזיע. די יידישע האַנדלס־בורזשואַזיע איז געגאַנ־גען אינם שפּיץ פונם „קאַמף" פאַר דער גלייכבאַרעכטיקונג און אויך פון דער השכּלה־באַוועגונג. געשטיצט האָט זי די פּאַטענ־ציעלע האַנדלס־און אינדוסטריע־בורזשואַזיע, די רייכע אַרענדאַ־רן, וואָס האָבן געהאַט אָנגעקליבן בערך גרויסע קאַפּיטאַלן און האָבן זיי שפּעטער, ווען די אַרענדעס האָבן זיך אויסגעלאָזט, אַריינגעלייגט אין די אויפגעקומענע נייע געשעפטן און אונטער־נעמונגען.

אברהמל דער פּוילישער, ר׳ אהרן בעל־מחשבה און פנחס דער רויטער — דאָס איז געווען דער העכסטער סאָציאַלער עטאַזש פונם ניביוואַלער יידישן עקאָנאָמישן בנין. אַ קלאָרן פּאָליטישן

פנים און אַ געגוג אויסגעשפּראָכענע נטיה צו אָפּרוקן זיך וואָס ווייטער פונם טיפּישן יידישן לעבנס=שטייגער פאַרמאָגט נאָר דער דעמאָלטיקער גרויסער סוחר, דער אָקסן=הענדלער, וואָס איז גע=בונדן מיט אַ גרויסן מאַרק און שטרעבט צו אַ וואָס ברייטערן מאַרק. דער קרעמער — אַרענדאַר — פּראָצענטניק (אברהמל דער פוילישער) און דער אַרענדאַר (פנחס דער רויטער) שלעפּן זיך נאָך הן אין פּאָליטישן און הן אין קולטורעלן זינען נאָך דעם גרויסן סוחר, וואָס האָט ברייטערע האָריזאָנטן און גרעסערע פּערספּעקטיוון. זיי לעבן נאָך אינגאַנצן אויף דעם אייגענעם שטייגער, ווי די גאַנצע מאַסע; פאַרשטייט זיך, ס'לעבט זיך זיי אַ סך בעסער, ווי די נידעריקערע מאַסן; זיי האָבן אַ סך מער הנאה פון עולם הזה, ווי אַ דורכשניטלעכע יידישע פאַמיליע אין ניבּיוואַלע. דער אַלגעמיינער נוסח אָבער פון זייער לעבן איז אינגאַנצן נאָך אַ טראַדיציאָנעל=יידישער. זייער שטוב; זייערע קליידער און די קליידער פון זייערע פאַמיליעס; זייערע קולטורעלע אינטערעסן — אַלץ איז נישט ווייט פונם אַלגעמיי=נעם נוסח, אַלץ טראָגט נאָך אויף זיך דעם שטעמפּל פונם יידישן שטייגער.

פונם אויבערשטן עטאַזש לאָמיר זיך נאָר אַראָפּלאָזן אַביסל נידעריקער. שלמה פּסאַיאַכע, אַ פּרנס=חודש און אַ קרעמער, וואָס האָט ערשט נאָך דער שרפה אויסגעבויט אַ שטוב מיט אַ שטרויע=נעם דאַך נישט ווייט פון דער שול; וועלוויל גיליוואַטע, אויך אַ פּרנס חודש, האַנדלט מיט פעל; ישראל אוקריינער, אַ שותּף אויף אַ קליינעם חלק אינם אָקסן=מסחר פון ר' אהרן — אָט דאָס זיינען די פאָרשטייער פון די מיטעלע שיכטן פון דער דעמאָלטי=קער יידישער באַפעלקערונג. זיי אַלע האָבן פּרנסה, הענגען אָפּ ביז אַ געוויסער מאָס פון די נגידים; די לעצטע דאַרפן אָבער אויך אָנקומען צו די פּסאַיאַכעס און גיליוואַטעס. דורך די פּסאַ=יאַכעס און גיליוואַטעס האָט דער גביר ר' אהרן געפירט זיין ממשלה. די אויפגערעגטע פונם רעקרוטן=אוקאַז מאַסע שרייט זיך אָן און ווייגט זיך אָן ביי שלמה פּסאַיאַכעס שטוב, אָבער צו ר' אהרנס שטוב לאָזן די פּרנס חדשים די „האָלאָטע" גאָרנישט

צו. דער עולם יידן און יידענעס, וואָס שרייען און פּילדערן און קריגן זיך, קומען נאָנט פאַר ר׳ אהרנס הויף, נאָר „דאָ טרייבן די פּרנס=חדשים אַוועק די האָלאָטע און גייען אַליין אַריין“.[1] ר׳ אהרן געוועלטיקט; ער רעגירט אָבער דורך די דערמאָנטע פּרנס=חדשים, און די פּסאַיאַכעס פון זייער צד האָבן זיך גע=פונען פּאַסיקע מיטהעלפער, ריכטיקער משרתים=אויספירער. גבריאל שד, אַ ייד אַ שכור, וועלכן קהל נעמט פאַר אַ „לאָוטשי“, פאַר אַ כאַפּער פון יידישע קינדער — אָט ער איז דער כלי=זין, וואָס פילט אויס גאָר די שוואַרצע אַרבעט.

גיבן מיר נאָך צו, אַז די רבנים און דיינים זיינען מערסטנ=טיילס געווען יד=אחת מיט דער נאָר וואָס באַשריבענער הערשנ=דיקער גרופּע, און מיר באַקומען אַ קלאָר בילד פון די עלעמענטן, וואָס זיינען געפאָרן רייטנדיק אויפן קאַרק פון די יידישע מאַסן און וועלכע מענדעלע האָט שפּעטער אַ נאָמען געגעבן „כנופיא“. וואָרים נאָך מיט פערציק יאָר פאַר ריב״לן און אַקסענ=פעלדן האָט דער באַקאַנטער רב רב יהודה ליב מרגליות געשריבן וועגן די רבנים פאָלגנדיקע שאַרפע ווערטער: „פאַר אַ שטיקל ברויט איז ער (דער רב — י. ל.) קאַפּאַבל צו חנפענען און מאַכן דעם רשע פאַר אַ צדיק. און אַ גאָב פאַרגיט יעדע זינד. אָט שילט ער און באַלד נאָך נטילת=ידים (כאַבאַר — י. ל.) בענשט ער שוין“.[2]

---

1) „דער אידישער רעקרוט“.
2) אור עולם, הקדמה שניה.

VI

די ייִדישע „האַלאַטע" און דער ייִדישער בעל־מלאכה בײַ אַקסענפעלדן

ווער־זשע איז געזעסן אָדער זיך געוואַלגערט אויף די אונ־טערשטע טרעפּ פון דעמאָלטיקן ייִדישן סאָציאַלן לייטער?

אין אַקסענפעלדס דערמאָנטע ווערק געפינען מיר זייער אינטערעסאַנטן מאַטעריאַל, וואָס פאַרענטפערט די דאָזיקע פראַגע.

אין „קבצן־עושר־שפּיל" זײַנען פאַראַן, חוץ דעם דערמאָנטן אברהמל פּוילישער, נאָך פאָלגנדיקע פּאַרשוינען:

א) „חיים פליט, אַ חסיד אַ ווײַנשענקער".

ב) „נאָכדעם מגידס, אַן אַלטער חסיד, וואָס בײַ אים ליגט ר' מאיר־בעל־נס־געלט. ער מאַכט נדבות, ער גייט אַרום נאָך מעות־חטים, ער איז גבאי אין בית־המדרש און לעבט טאַקע דערפון, בײַ אים שטייען איין גוטע ייִדן".

ג) „ליפּע דער שוואַרצער, אויך אַ חסיד, אַ חלפן, וואָס האַנדלט מיט דעם אברהמל דעם פּוילישער געלט".

ד) „רחמיאל דער עירבניק, אַ ייִד, וואָס פאָרעט זיך מיט דעם עירוב אין שטאָט".

אין דעם זעלבן ווערק געפינען מיר ממש אַ מייסטער־בילד פונם מאַרק פון ניבעוואַלע:

„אין מיטן רינג זײַנען דאָ דרײַ געמאָווערטע קלייטן, דערבײַ צוויי גאַנץ לאַנגע שורות הילצערנע קלייטן מיט לאָדינס... העכער אַרויף איז דער קלאָץ, וואָס מאַרק־טאָג שטייען דאָ אַרום

און אַרום פוהרען מיט תבואות צו פאַרקויפן; צווישן דעם קלאָץ און די קלייטן שטייען ווייבער און יידן מיט שטעליכער און מיט בענקלאַך. אין די שטעליכער פאַרקויפט מען שטריקליך, קרעמיניע, היפקע, פאָדים, ציצות, פלעצליך, סמאָלע, גויאישע קאַפטערס, פאַצירקעס, נאָדלין, בעקעליך, צעפליגעס, גויאישע קניפקעליך, נאָלין, שימיגיס און קנוילן פאָדים צו דראַטוועס, שטעליכער צושלאָגן פייער, פעפער און בשמים, וואָס מען פאַרקויפט פאַר אַ קאָפיקע אָדער פאַר אַ גראָשן; אויף די בענקלאַך שטייען מילטערס מיט בייגל, מיט פלעצלאַך, מיט זעמיל, מיט ברויט און מיט ברויטלאַך, אַ טייל מיט זאַלץ, מיט גרויפן, מיט הירזש, מיט אויסגעזאָטענעם אַרבעס, מיט דאַרע באַרליך און עפעלעך, מיט קנאָבל און מיט ציבעלעס“.

באַשרייבנדיק ווי דער עולם לויפט צום פרנס=חודש, ווען מען דערוווסט זיך אין שטאָט וועגן רעקרוטן=אוקאַז, זאָגט אַקסענפעלד, אַז ער איז באַשטאַנען פון „בעלי=בתים, קרעמער, שענקערס, חלפנים, האָזן=הענדלער, וואַקס, האָניג און וואָס האַנדלען מיט חלב“. אין דעם „ערשטן אידישן רעקרוט“ איז פאַראַן נאָך ליפשה די מויד, אַ שענקערין, „אַ יידענע פון אַ יאָר פופציק, אַ גראָבע, אין אַ שלייער פון דער אַלטער מאָדע מיט אַ געלער יאַמפירקע און אַ קויטיק קליין שטערנטיכל“. די דאָזיקע אַלטע מויד באַרגט בראַנפן די גויים, און דער אונטערן=טיש איז אָנגעשטאָפט מיט משכנות, מיט שטיוול, פעלצן, פאָסטעלעס און אַנדערע חפצים, וואָס די שכורע גויים, פויערים און מעשטשאַנעס האָבן צונויפגעטראָגן און איבערגעלאָזט פאַר אַ גלעזל אָדער צוויי גלעזלעך בראַנפן.

מיר האָבן כמעט ווי אויסגעשעפט דאָס גאַנצע יידיש וועלטל פון דער שטאָט ניביוואַלע. דער באַשריבענער מאַרק האָט באַשעפטיקט דעם גרעסטן טייל פון דער דעמאָלטיקער יידישער באַפעלקערונג אין ניביוואַלע. דאָ זיינען געווען, ווי מיר האָבן געזען, דריי קאַטעגאָריעס, דריי שיכטן: איין רייכער קרעמער, וואָס האָט געהאַט אַלע דריי געמויערטע קלייטן — דאָס איז געווען אברהמל דער פוילישער, וואָס האָט אויך געהאַלטן די

שטאָט=אַרענדע און האָט געגעבן געלט אויף פּראָצענט. אין די
הילצערנע קלייטן זיינען געזעסן די בעלי=בתּים קרעמער, וואָס
האָבן געקויפט סחורה טיילווייז אין דער נאָנטער גרויסער שטאָט
און מערסטנטיילס ביים נגיד פון די דריי געמויערטע קלייטן;
און צולעצט גייט אַ גרויסע מענגע קליינינטשקע קרעמערלעך און
זיצערקעס, וואָס פאַרקויפן זייער סחורה אויף טישלעך און בענ=
קלעך, וואָס זייער קראָם האָט מערסטנטיילס באַטראָפן אַ שפּאָט=
לעכערלעכע נישטיקע סומע, וואָס פלעגן מער שולדיק זיין אין
די הורטאָווע קלייטן, ווי זייער סחורה איז ווערט געווען, וואָס
פלעגן זיך מאַטערן און הונגערן און זיך מוטשען און פּייניקן
אַ סך ערגער און שווערער, ווי די אָרעמסטע פּויערים. צו די
אויסגערעכנטע דאַרף מען נאָך צוגעבן די האָזן=סוחרים און די
האָניק=הענדלער, די חזיר=האָר=אויפקויפערס און די פעל=סוחרים —
דאָס איז געווען אַ גאַנץ גרויסע גרופּע אויפקויפערס פון די
פאַרשיידנסטע דאָרף=פּראָדוקטן פאַר גרעסערע סוחרים, וואָס פלעגן
פון צייט צו צייט אָנפאָרן און צונויפנעמען די אָנגעזאַמלטע
סחורות. די גרויסע קאָרפּן=סוחרים, וואָס פלעגן האַנדלען גאַנץ
ברייט מיט אויסלאַנד, פלעגן אויך אַרויסגעבן די קליינע אויפ=
קויפערס — אין אמתן משרתים פון די גרויסע סוחרים — געלט
אויף איינקויפן די דאָרפישע פּראָדוקטן. און נישט קיין קליינעם
פּראָצענט פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט אויסגעמאַכט די
גרופּע שענקערס, וואָס האָבן אויך מערסטנטיילס, חוץ זייער
ווייניקע אויסנאַמען, געפירט אַ שווער געמאַטערט לעבן און
דערצו נאָך אַ מיאוס עקל=לעבן. און אחרון אחרון חביב — צום
סוף קומען די כלי=קודש, רבנים און דיינים, גבאים און גאָטס=
סטראַפּטשעס, פאַרזאָרגערס פון עירובין און פון ר׳ מאיר=בעל=נס=
פּושקעס און נאָך און נאָך אַזעלכע נויטיקע באַשעפענישן, אָן
וועלכע די כנסת=ישראל וואָלט גאָרנישט געהאַט נישט דעם פּנים
און נישט דעם טעם און נישט דעם ריח.

אָט די אַלע אויסגערעכנטע שיכטן און גרופּעס האָבן פאַר=
גומען דעם מ אַ ר ק פון יידישן לעבן, דעם ברייטן ש ל י אַ ך
פון דעמאָלטיקן יידישן וועלטל. זיי האָבן זיך געוואָרפן אין די

אויגן, זיי האָבן איבערפולט אַלע ווינקעלעך פון יידישן לעבן. זיי זיינען געווען דער רוב פון יידישן פאָלק און ממילא אויך דער תמצית פון דעם דעמאָלטיקן יידישקייט. און אינטערעסאַנט אין ביידע דערמאָנטע ווערק פון אַקסענפעלדן, ווו ס'טרעטן אַרויס אַזוי פיל איינצלנע פאַרשוינען און אויך די גאַנצע „האָלאָטע", פעלן פונדעסטוועגן די בעלי-מלאכות. האָבן זיי דען נישט געהאַט קיין אינטערעס, למשל, פאַרן רעקרוטן-אוקאַז, וואָס האָט זיי אָנגעריירט, פאַרשטייט זיך, נישט ווייניקער און, ווי שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַ סך מער פון אַלע איבעריקע שיכטן? דאָס קאָן מען געוויס נישט באַהויפּטן. נאָר ווייזט אויס, דער בעל-מלאכה האָט פּשוט קיין העזה נישט געהאַט זיך מישן אין קהלישע ענינים בכלל און בפרט נאָך אין אַזאַ הויכן ענין, ווי אַן אוקאַז פון „קייזער יר"ה".

ווי-זשע קאָן מען פונדעסטוועגן פאָרט טרעפן דעם בעל-מלאכה, חוץ ווי אין וואַרשטאַט ביי דער אַרבעט?

אין שענק!

אָט דאָרטן זיצן „עטלעכע אידן, טרינקען בראַנפן און פאַרבייסן מיט שטיקלאַך ברויט". „אַ פּאָר אונגע אינגען האָבן אַ פּנים ווי שניידער, שוסטער און קירזנער" *). בשעת די קלייטניקעס און די קרעמער, די חלפנים און די האָזן-סוחרים, די שענקערס און די עירוב-יידן, די פּעלץ-הענדלער און פּושקעס-מיוחסים זיינען בעלאָפן אָן אַן אָטעם צו מנחה אין בית-המדרש אַריין — אָט דאַמאָלט אָ זיינען די גראָבע יונגען, די עם-הארצים, די שטיף-קינדער פון די צאַן-קדושים — די בעלי-מלאכות און די פּועלים — געזעסן אין שענק, האָבן גערעדט ניבול-פּה, האָבן געזונגען אַ פּאָלקס-לידל, האָבן געמאַכט חוזק פון די מערידנדיקע יידן, האָבן אויסגעגאָסן זייער האַס און צאָרן אויף די פּרנס-חדשים און אויף זייערע מיטהעלפער און צום סוף אַ שווערן קרעכץ געטאָן אויפן ביטערן דלות און אויף דער שוואַרצער „דאָליע", וואָס זיי האָבן ביי די פאַסטוכער פונם הייליקן פאָלק ישראל.

---

*) „דער אידישער רעקרוט".

מיט די בעלי־מלאכות אין שענק האָט פאַרבראַכט אויך נחמן דער גרויסער, וועלכן מיר האָבן שוין אויבן דערמאָנט. נחמן באַרימט זיך, אַז די שענקערינס לייזן פון אים מזומן: „יאָ אַ ברכה, נישט אַ ברכה, צו גאָט נאָר אַ וואונק"; „צום דין גיי איך נישט פרעגן קיין שאלה". דער דאָזיקער ווילער יונג, דער מה־יעשהניק פון שטאָט, דערלויבט זיך אין ניביוואַלע צוריק מיט הונדערט יאָר ליב האָבן אַ יידיש מיידל און טאַקע ליב האָבן ביז גרייט זיין זיך מקריב זיין; און ליב קריגט ער, דער שלים־מזל, אַ מיידל אַ מיוחסת, אַ טאָכטער פון שטאָט־אַרענדאַר, פון פנחס דעם רויטן אַליין. נחמן האָט נישט קיין באַשטימטע באַשעפטיקונג; ער לעבט פריי ווי אַ פויגל; פאַרברענגט זיינע יאָרן אין די שענקען, רעדט אין גראַמען און מאַכט חוזק פון די רבנים, פון די נגידים, פון אַלע גאָטס־סטראַפּטשעס און פון אַלע גאָטס־פאַרכטיקע פרומע לייט, הערט קהל פאַר אַ גראָשן און זאָגט דעם ביטערן אמת דעם גרעסטן אין די אויגן. נחמן איז אַ טיפּישער פאָרשטייער פון דער דעמאָלטיקער יידישער לומפּן־מאַסע.

אין דער דעמאָלטיקער יידישער געזעלשאַפט — צוריק אומגעפער מיט כמעט הונדערט יאָר — איז געווען אַ גרויסע מאַסע מענטשן אָן באַשטימטע באַשעפטיקונגען — אַ לומפּן־מאַסע, וואָס האָט פאַרפלייצט די יידישע קהלות מיט אָרעמע לייט און ליידיק־גייערס, מיט שנאָרערס און בעטלערס און אויך מיט ווילדע יונגען און מה־יעשהניקעס. אַ גרויסער פּראָצענט פון דער דאָזיקער מאַסע זיינען געווען אַרויסגעיאָגטע און אַרויסגעוואָרפענע פון די דערפער. פון סאַמע אָנהויב פון 19־טן יאָרהונדערט האָט די רוסישע רעגירונג אָנגעהויבן טרייבן יידן פון די דערפער, און הגם ס'האָט זיך דער רעגירונג נישט איינגעגעבן מאַכן די דערפער יידן־ריין, דאָך זיינען גענוג טויזנטער יידישע משפחות אַרויסגעריסן געוואָרן פון זייערע אַלטע היימען און אַריינגעשלייַדערט געוואָרן אין די גענוג איבערפולטע שטעט און שטעטלעך. וואָרים אין די שטעט און שטעטלעך איז געווען די והותר קרעמערלעך, בעקלערלעך און שענקערלעך. די דאָרפס־עלעמענטן,

וואָס זיינען אַריינגעוואָרפן געוואָרן מיט געוואַלט אין די שטעט, זיינען געווען געצוווּנגען די ערשטע מאָסן־ווייז איבערצוגיין צו מלאכה און שפּעטער צו אַרבעט אין די פֿאַבריקן. די דאָזיקע דאָרפס־עלעמענטן זיינען אויך געוויס געווען די ערשטע, וואָס האָבן אָנגעהויבן זיך פֿאַרנעמען מיט ערד־אַרבעט.

די דאָזיקע מאַסע מענטשן אָן באַשעפטיקונגען האָט געגעבן זייער אַ סך בעטלערס, שנאָרערס, תהלים־זאָגערס און עירובין־מעסטערס און אַ סך שטענדיקע נשרפֿים, וואָס האָבן זיך אַרומגע־שלעפּט פֿון קהלה צו קהלה און האָבן געקליבן נדבות. די דאָזי־קע האָבן אונטערטעניק געטראָגן דעם יאָך פֿון זייער ביטערן גורל. ס'זיינען אָבער געווען צווישן זיי אויך געננג מה־יעשהני־קעס פֿון נחמנס שניט, וואָס האָבן מיט וואָרט און טאָט פּראָטע־סטירט קעגן דעם גאַנצן נוסח פֿון יידישן לעבן און באַזונדערס קעגן דער הערשנדיקער פּנופיא פֿון נגידים און כּלי־קודש. די פּנופיא זשע האָט, פֿאַרשטייט זיך, ביי דער ערשטער געלעגנהייט, זיך נוקם געווען אין די דאָזיקע ווידערשפּעניקע און סורר ומו־רהניקעס. און אַזוי האָט אויך געטראָפֿן מיט נחמנען, הגם ער איז געווען אַ בן יחיד. נחמן ווערט געשמידט אין קייטן, ווערט אַרויפֿגעוואָרפֿן אויף אַ וואָגן און אָפּגעשיקט פֿאַר אַ רעקרוט פֿאַר דער גאַנצער שטאָט ניבֿיוואַלע. די פּנופיא מיט דעם „איס־פּראַווניק" האָבן נאָר באַפֿוילן; די צוויי פּשוטע גויִשע סאָל־דאַטן און דער יידישער „לאָוטשי" ר' גבריאל שד האָבן געטאָן זייער רצון.

דער בעל־מלאכה איז געווען דאָס שטיף־קינד פֿון דער דעמאָלטיקער כּנסת־ישראל. דער לומפּן־מענטש, בפֿרט נאָך דער לומפּן־מה־יעשהניק איז געווען איר כּפּרה־הינדל. ביי־דע האָבן געטראָגן אויף זיך דעם עול פֿון דער פּנופיא פֿון די בעלי־טאַקסעס, קהלשע קאָכלעפֿל און כּלי־קודש. און זעלטן ווער פֿון זיי האָט אַפֿילו פּראָטעסטירט קעגן דער דאָזיקער אומגע־רעכטיקייט. צו פֿינסטער איז געווען די מאַסע, צו נידערגעשלאָגן און אָראָפּגעפֿאַלן ביי זיך. נחמן דער גרויסער איז געוויס געווען

פֿון אויסנעם און דעמאָלטיקע צייטן — ער האָט אָבער געטראָגן אין זיין אויסגעלאָזטן האַרצן די שנאה און האַס צו די כּנוביאַ־לייט פֿון דער גאַנצער פֿאַרשקלאַפֿטער יידישער מאַסע.

ב י י ל א ג ע

די כנופיא פון די בעלי־טאַקסעס; קהלישע קאָכלעפל און כלי־קודש און די אָרעמע מאַסן

ר׳ יצחק בער לעווינזאָן: „די הפקר־וועלט״.

„די הפקר־וועלט״ איז געשריבן געוואָרן בערך צום סוף פון די דרייסיקער יאָרן פון 19־טן יאָרהונדערט. אַלס אַ מאָטאָ צו דער דראַמאַטישער סצענע נעמט ריב״ל דאָס גויִשע ווערטל:

„בּאָך וויסאָקע,
פּאַן דאַלעקע״.

די העלדן זיינען ר׳ זרח און ר׳ פייטל, צוויי וואָלינער יידן, וווּ דער הסידיזם האָט דעמאָלט שטאַרק געהערשט, און אַן אורח, וואָס איז געקומען פון רייסן, אַ ליטוואַק, וווּ די רבנים האָבן איינגעהאַלטן זייער ווירקונג.

„ר׳ זרח: ווי איז דען ביי אייך אין רייסין מיט די פעקל־מאַכערס?

אורח: ביי אונז האָבן די רבנים חרם געגעבן, מען זאָל גאָר נישט פעקלען; דעם פּעקל־מאַכער נעמט דער רב מיט קהל און זיינען אים מוסר צו דער פּאָליציע, צי מיט פעק צי אָן פעק; מען גיט איין אייִן אָביאַוווליעניע, באַשר דער און דער איז איין עוכר ישראל. אונזערע רבנים האָבן נאָך געלערנט אין יורה דעה, אַז עס איז אַ גרויסע מצוה אַ פעקל־מאַכער מוסר צו זיין צום מלכות, מען זאָל מיט אים פּאָסטאָפּאַיען פּאָ זאַקאָנו, ווייל ער

איז איין עוכר ישראל און איז גורם כלל ישראל פיל שלעכטס״.

ר׳ פייטל באַשולדיקט אין אַלץ די רביים. דער אורח דער־ציילט, אַז נאָר אין וואָלין ווייסט מען פון צדיקים און מופתים, אַז אין ליטע אָבער און „אין ארץ ישראל, אין איטאַליע, אין אשכנז און נאָך אין כמה מדינות ווייסט מען גאָר נישט, וואָס איז עס רביים, וואָס עס איז אָנשטעלען״.

ר׳ פייטל גיט פאָלגנדיקע כאַראַקטעריסטיק פון די פאַסטו־כער פונם פאָלק ישראל אין וואָלין:

„די פרנס־חדשים (זיינען — י. ל.) גנבים, רוצחים, לעבן זיך נאָר — זיי זאָלן רייך ווערן פון אָרימע לייט; אין דער אמת איז היינט געוואָרן ביי אונז זייער פיל אָרימע לייט, מען באַגזלט זיי, מען באַראַבעוועט זיי טאָג און נאַכט״.

ס׳גייט אַוועק אַ שמועס וועגן קייזער זאָל מאַריך ימים זיין, (וואָס — י. ל.) „האָט אַזוי געטראַכט פאַר דעם יושר ביי רע־קרוטן נעמען״, וועגן „קאַשע־געלט״ פאַר די סאָלדאַטן, וועגן „טורמע־געלט״.

„אורח: דער עושר, אָט אַפנים, צאָלט גאָרנישט, ווי איך זע!

ר׳ זרח: עס פאַרשטייט זיך! מעל פירט ער זיך אַריין אָן טאַקסע, הייזון אָן טאַקסע, זאַלץ און איטלעכס פיצל — נאָר דער אביון צאָלט.

ר׳ פייטל: — פאַרגעסט נישט, אַז דער עושר האָט טאַקע אַליין אַ חלק אין די דאָזיקע טאַקסעס״.

ר׳ זרח דערציילט, ווי די דאָזיקע אַלע „ראַזבויניקעס״ שפּילן נאָך אַ פרומע ראָלע, פאָרן צו גוטע יידן; וואָס פאַרע עם הארצים די דאָזיקע הערשער זיינען, אַז „די גרעסטע היגע טויזנט רוחותניקעס קאָנען קיין רוסיש קוויטל נישט איבערליי־ענען, נישט אַן אדרעס אויסשרייבן״. דער אורח וואונדערט זיך, וואָס אַזעלכע לייט האָט זיך איינגעגעבן באַקומען אין די הענט די לייצעס פון קהל, און ר׳ פייטל ערקלערט אים, אַז זיי זיינען שטאַרק „נאָר מיט עזות, מיט חוצפה, מיט גנבהלאַך, המצאהלאַך,

מיט ערמהלאך — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
קיין סוחרים איבער פעלד איז דאָך הי נישט דאָ, זייער וויניק משונה, דריי אָדער פיר; די זיינען טאַקע אין דער אמת ערלעכע לייט און דערביי עשירים, ווייטער זיינען דאָך אַלע נגידים אָן געלט, מען לעבט נאָר פון דעם ווינט, אַ פּעקעלע, אַ קוויטעלע אויף אַ פּריץ, פון עפּעס אַ התמנותל, פּאַקסטער־לשון און אַמאָל אַ מסירהלע הינטערוויילעכס, דערביי פון די גנבהשע טאַקסעלאַך, עפּעס פון דער זייט אַ לעק אַ שמעק, קיין תוך איז אַלץ נישט דאָ״. „ווער ס׳איז נעבאַך אַן ערלעכער מאַן ליגט אין דער אדמה. וויפיל מיינט איר זיינען דען גאָר אָט די, וואָס בלישצען אין שטאָט? דרייסיק אָדער פערציק פּאַרשוין. דאָס איז דער פער! דער כלל, ווער עס קאָן זיין עפּעס אַ טוער אין שטאָט, דער לעבט דערפון; דער איבעריקער עולם האָרעוועז, רייסן קריעה, פּאַרדינען נעבאַך מיט דעם ביטערן שווייס זייער גראָשן; וואָס העלפט עס, זיי מוזן האָרעווען אויף פרעמדע ווייב און קינדער, זייער גאַנצע דאָברע מזל נעבעך גייט אַריין אין די פּאַרשמאָדערטע נגידים: זיי זויגן אויס טאָג און נאַכט מיט נתינות, מיט די טאַקסעלאַך, מיט רעקרוטן־געלט, מיט אָקסן־געלט — השי״ת זאָל זייער רחמנות פאַר זיך נעמען.״

די ציטאַטן, וואָס ווערן נידעריקער געבראַכט, זיינען גענומען פון צוויי ווערק פון י. אַקסענפעלדן: „קבצן־עושר־שפּיל״, וואָס „האָט זיך געטראָפן אין דער שטאָט ניביוואַלע זומער בשנת תקע״ח און „דער ערשטער אידישער רעקרוט אין רוסלאַנד בשנת התקפו״. ביידע זאַכן זיינען אַלוז פון די צוואַנציקער און דרייסיקער יאָרן פון 19־טן יאָרהונדערט.

אין „קבצן־עושר־שפּיל״ דערציילט אַקסענפעלד, ווי אַ יידישער נגיד, וואָס האַלט די שטאָט־אַרענדע, איז אַ גרויסער קרעמער און גיט געלט אויף פּראָצענט, ווערט פלוצים אַן אביון, אַ

יורד און פאַרלירט איבער דעם אויף די תקיפות. זיין עשירות האָט זיך גענומען פון דעם, וואָס נאָכן טויט פון אַלטן פריץ, מיט וועלכן ער האָט געהאַט אַ סך געשעפטן, האָט ער פאַרלייקנט דעם יונגן פריץ דעם יורש אַ חוב פון הונדערט טויזנט גילדן. דער יונגער פריץ געפינט אָבער נאָכדעם דעם נויטיקן פּאַפּיר מיטן גבירס חתימה — און דער אויפגעבלאָזענער יידישער גביר-תקיף פאַלט אין שאול תחתיה אַריין.

אינם „ערשטן אידישן רעקרוט“ דערציילט אַקסענפעלד, וואָס פאַר אַ געוואַלטיקן רושם דער רעקרוטן-אוקאַז האָט געמאַכט אויפן פּשוטן יידישן המון; ווי, פאַרקערט, די רייכע עלעמענטן האָבן אויפגענומען די גזרה, ווי אַ ישועה אויף יידן און ווי דעם שטאָט-נגיד גיט זיך איין דורך פאַרשיידענע פאַלשקייטן און איבערשפּיצלעך אָפּגעבן פאַר אַ סאָלדאַט אַ בן-יחיד, אַ יתום אָן אַ פאָטער, נאָר „אַ מה-יעשהניק אַ צרה, אַ שיינער קלוגער יונג, אַפילו מיט מעלות, נאָר נישט קיין לייט“. נחמן דער גרויסער, דער בן-יחיד, וואָס שטעלט זיך אַליין פאַר אַ רעקרוט, הגם לויטן געזעץ איז ער גאָר פּטור פון דער דאָזיקער פליכט, האָט שטאַרק ליב פרימעלען, פנחס דעם רויטנס בת-יחידקעלע, און איז גרייט אויף די גרעסטע קרבנות, אַפי באַקומען דאָס מיידל פאַר אַכלה. אָט דאָס דאָזיקע געפיל נוצט אויס דער שטאָט-נגיד און פאַרנאַרט בהמנען אין זאַק אַריין — ער ווערט געשמידט אין קייטן און אָפּגעשיקט פאַר אַ רעקרוט.

דער מאַרק אין דער שטאָט ניביוואַלע

„אין מיטן רינג זיינען דאָ דריי געמויערטע קלייטן, דערביי צוויי גאַנץ לאַנגע שורות הילצערנע קלייטן מיט לאָדנס. אַ דאַך גייט אין דער לענג אויף אַלע; דער דאַך איז פון רויטע אָפגעפאַרבטע ברעטער. העכער אַרויף איז דער קלאָץ, וואָס מאַרק-טאָג שטייען דאָ אַרום און אַרום פורן מיט תבואות צו פאַרקויפן. צווישן דעם קלאָץ און די קלייטן שטייען ווייבער און אידן מיט שטעלעכער און מיט בענקלעך. אין די שטעלעכער פאַר-קויפט מען שטריקלעך, קרעמיניס, היפקע, פאָדים, ציצית, פלעצ-לעך, סמאָלע, גויאישע קאַפטערס, פאַצירקעס, נאָדלען, בעקלעך, צעפלעגעס, גויאישע קניפקעלעך, נאָלן, שימיניס, און קנוילן פאָ-דים צו דראַטוועס, שטעלעכער צו שלאָגן פייער, פעפער און בשמים, וואָס מען פאַרקויפט פאַר אַ קאָפּיקע אָדער פאַר אַ גראָשן. אויף די בענקלעך שטייען מולטערס מיט בייגל, מיט פלעצלעך, מיט זעמל, מיט ברויט און מיט ברויטלעך; אַ טייל מיט זאַלץ, מיט גרויפּן, מיט הירזש, מיט אויסגעזאָטענעם אַרבעס, מיט דאַרע באַרלעך און עפּלעך, מיט קנאָבל און מיט ציבעלעס. גויאישע זיצערקעס זיצן אויף דער ערד נעבן זיי, וואָס פאַרקויפן טרייפענע קנישעס, גויאישע ברויט און געקאָכטע דרעליס; די גויעס טרייבן מיט שטעקנס אַוועק די חזירים, וואָס ווילן כאַפּן; די יידענעס טרייבן אַוועק די ציגן מיט די קעלבלעך, וואָס גייען אַרום צווישן די זיצערקע, קעמען די קינדער טאַקע דאָ אין מיטן מאַרק; אַ טייל קריגן זיך און זידלען איינע די אַנדערע מיט אַ געשריי, מיט שעלטעריי, אַז מען הערט צווישן די קלייטן.“

אַ יידישע שענק אין די דרייסיקער יאָרן פון נײַנצענטן יאָרהונדערט *)

„אַ גרויסע שטוב פין גיוואַשינע ברעטיר די ווענט, נאָר קיין מאָהל ניט גיוואַשין, איין זעהר אַלטע שטיב — די סטעלי איז אויך אַזוי פין גיוואַשינע ברעטיר, נאָר פין אַלטקייט פינצטער; די ערד איז אַמאָל גיוועזין גיבריקורט זענין עטליכע ברעטער אויסגיפוילט אין עטליכע געהן אָפּ גאָר; אַרים די ווענט זענין לאַנגע בענק טאַקע אַריין גיבויט; אַ טיש שטייט אַ לאַנגער אַ שוואַרצער אַ דעמבינער! אַף 1 אָרט איז ער ציבראָכין, ליגט אַ ברעטיל אַף דעם לאָך, דער שטלאַין פין דעם טיש איז פיל מיט בלאָטע אין מיסט אַהין פאַרקעהרט; די פענצטער זענין קליינע אין פין קאַליכדיקע שאַבליך; פין דער מיטן סטעלי הענגט איין אייזינער הענגלייכטער אַף אַ שטריקיל; דרינין זענין 2 אייזערנע רעהרליך אַריין צי שטעלין לעכט; אַ חוץ איז איבער די טירין דריי רעהרליך אייזרנע אַריין גישלאָגין אין דער וואַנט; אין דער וואַנט, וואָס געהט אין הויז אַריין, איז אַ שאַפע ביי דער וואַנט, אַהילצערנע, נאָר זעהר אַלט; די טירין פין דער שאַפע זענין אָפּ גיבראָכין; דרינין שטעהן טעפּ אין צינערנע טעליר, איונגילס יאַרמיקע מיט שעך, אין אַ פּאָר נייע גויאישע שטיוויל פר זעצטע, תחנת ציוואָרפינע אין אַ סך שמאַטקיליך. ביי דער אַנדרער טיר וואָס גייט אין אַקעך — אַלקיר אַריין, שטעהט אַבעט מיט דריי קישינס, לייווינטינע, קויטיקע, אין פין קלאַנטשאַסטע פיסטרע איין

*) אין דער דאָזיקער ציטאַטע איז די אָרטאָגראַפיע אָקסענפעלדס.

איבר בעט פר בעט ; איבערן בעט אין דער וואַנט זענין טשוועס=
קיס אַריין גישלאָגין, דרוף העגגט אי'ופע מיט אַ פיקסל באַברעמט,
אַשטיקיל אַפיקומן אין בינטליך קרייטיכץ ; נעבן דעם שטעהט
אַ גרויסער קאַסטין, אַ לאַנגער, אַ ברייטער אָן רעדער, מיט
אַהענגל שלאָס פר שלאָסין ; דרוף איז אָן גיוואָרפין זעק אין
פעלצליך אַלטע אין פאָסטוליס פין גוים ; ביי דער וואַנט, וואָס
די טיר איז אַרויס אין גאַס אַריין, איז אינם פענצטער טאַקע
גימאַכט פאָליצקיליך, וואָס דאָ שטעהט גרויסע לאַנגע גלעזער צי=
ביר אָדער צי מעד, קעלישיקליך אין גלעזליך צי בראַנפן, אין
אַבינט שליסיל ליגט אויך דאָרט, דער ביי שטעהט אַ שענק טי=
שיל אָן גישטעלט מיט ביטלים בראָנפין. אַרים דעם אָרט זענין אַף
די װענט אָן גישריבין מיט קרייד רינגליך שטרעכיליך אָפ'גיטיילט
אָן גישריבין מיט גרויסע שטרעכין די טיר, וואָס געהט אַרויס,
מאַכט זיך צי נאָר אָף אַפלאָקען, וואָס מע שפייט אָן זאָל זיך
האַלטן, וואָרין פאַר אַלטקייט איז די פעדרשטע וואַנט איינגיבוי=
גין ; — עפינט זיך אַלין די טיר. דאָ פר דעם שענק שטעהט ליפּי ה
די מויד, אַ יודנע פון אַ יאָהר 50, אַגראָבע, אין אַשלייער פון
דער אַלטער מאָדע מיט אַ געליר יאַמפּירקע אין אַקויטיק שטע=
רינטיכיל, אַ שוואַרץ פנים אַגישטיפּילטס, אַפעטס מיט אַבראָדיוועקע
אַף דער באַק, וואָס וואַקסט דרויף גראָהע האָר, אַמויל מיט זעהר
גרויסע ציין, אין אַקורץ יופקילע צי גיגאַרטילט מיט אַהאַנדטיך,
אין אַשטיקיל ציצין בריסטיך שטעקט אַרויס ; אַקלייד פון בלאָהן
קיטיי זעהט מען הינטין אַרויס, מיט אַפאָר גרויסע קעשינים פין
פיסטרע, אָן אַפאַרטיך ; אַפאָר זאָקין מיט פאַנטאָפיל, גראָבע,
גוישע ; אַמויד אַגראָבע, מיט ציפּאַטילטע האָר אָפּ גיריסין אין
האַלב באָרוויס, זעהר אַמאוסה, דרעהט זעך אַרים אין שטיב אין
דער לאַנגט ליפשהן אַהילצערנים טעליר מיט אָנגישניטינע שטיק=
ליך ברויט אין זאַלץ. עטליכע הילצערנע דעמברינע בענקליך אַף
3 פיס שטעהן פאַר דעם טיש, עטליכע שיכרע גוים זיצין אין איין
עק טיש, אַף דער באַנק, וואָס ביי דער וואַנט, וואָס קאָנין שוין
ניט רעדין, נאָר אַלע מאָהל אַהיק הערט מען, נעבין זיי שטעהן
פלעשליך מיט בראָנפין אין קעלישיקליך ; עטליכע יודין קימין

אַריין טרינקען בראָנפּען און פּר בייסין מיט שטיקליך ברויט,
און בלייבן שטעהן אַביסיל. אַפּאָר יונגע יונגען האָבין אַפּנים
וויא שניידירס און שיסטערס און קירזנערס, זיצין אַף די בענק=
ליך ; צישין זיי זיצט נחמן דער גרויסער, אַיונגער יונג פּון 21
אָדער 22 יאָהר, זעהר אַשענר יונג, גרויס גיוואַקסין, האָט נאָך
קיין חתימת זקן נישט, אַוויים פּנים מיט רויטע בּאַקין און שוואַר=
צע אויגין, אַקליין מויל מיט חן=גריבּילעך בּיי דעם מויל, די
פּיאות זענין שוואַרצע גיקרייזילטע, נאָר פּיל מיט פּעדרן, און
אַקאַפּלישיל איין אַלטס, אַצעבּראָכינס, אַקורצין ברישילאַק, אַצע=
ריסינים, אַגילאַטעטין פּון אַלערליי מינים לאַטים ; פּיסטרנע פּלי=
דירין, אויך צעריסינע, נאָר זעהר לאַנגע בּיז אין די שיך אַריין ;
די שיך זענין אויך צעריסין ; ער האָט אַפּנים שוין אַטרינק גי=
טיהן, און איז פּרעהליך.

דער לעבנס=שטייגער פון אַ יידישן נגיד אין די דריי= סיקער יאָרן פון נײַנצענטן יאָרהונדערט *)

„אַהייפּיל ניט ווייט פינים פּאַלאַץ, ווי דער שר דער גראַף
ניביוואַלסקי אַליין זיצט, פין פּאָרינט איז שטראַכעטין. פין פּרי=
טיס שען אין גידעכט גיפלאָכטין, אַטויער אין אַקליין טירילע.
ווייט אין ברייט איז דער ליידיקער פּלאַץ אין הויף. אַף 1 זייט
ליגט גיהאַקט האָלץ אין שטעהן וועגין, וואָס מעפיהרט היי, אַ טע=
ליגע מיט אַ פּאַס וואַסער; אַף דער אַנדערער זייט זענין סטאַניס
אַף פערד אין אַף קאַריטיס אַריין צי שטעלין, אַלץ מיט טוירין.
טיף אַריין איז אַשען גיביי מיט אַ שינדלינעם דאַך, מיט אַ סך
פענצטער. פאַר די פענצטער איז אַגאָרטינדיל מיט צאַצקיס גיזעצט
אין בייטין אין אַ טייל אין וואַזאָניס, זעהר שען. אַקליין פידאַשי=
קיל מיט גיטאָקטע פר לייבין אונטער אַ דעכילע, בענקליך היל=
צערנע, גיבויטע, לאַנגע ביי די זייטין; דער נאָך קימט מען פין
דעם פידאַשיקיל אַריין אין אַ הייזיל; פינים הייזיל איז אַ טיר
אין אַגרויסער סאַלי אַריין; זעהר שען גימאָלטע וועגט מיט
אַ סטעלי; די ברעטער, וואָס איז אויס גיבריקירט, זענין ריין אָפּ
גיוואַשין. דאָ שטעהן בענקליך איבערגיצויגין מיט ציץ, אַגרויסער
קאַליכדיקר טיש, אַזייגר הענגט אַף דער וואַנט; אין אַף איטליכר
וואַנט איז אַשפּיגיל; קליינע טישליך שטעהן נעבין איטליכין שפּי=
גיל. פאַר די פענצטער זענין ציצינע פירהאַנגין, אַזאַ ציץ, ווי די

---

*) די אָרטאָגראַפיע פון דער דאָזיקער ציטאַטע איז אָקסענפעלדס.

בענקליך. דאָ שפּילין זעך 2 קליינע שענע מיידליך; אַ גאַנקע
אַ שיקסע, מיט אַ סך פּאַצירקיס גיט אַכטינג אַף די קינדער;
אַקעגין דער טיר אין דער אַנדערער שטיב אַריין הענגט א גאַנץ
גרויסער שפּיגיל, אין נאָך פּאָקאָיס אין פּאָקאָיס. דאָ צי די קינ=
דער קימט פין די פּאָקאָיס אַרויס פּערילע, זעהר אַ שענע, הויך
גיוויקסיק, אין אַ גרויס שטערינטיכיל, אַף דעם ווייסין האַלז 1
שניר זייער גרויסע אָרליאַנסקי פּעריל, אָן גיטיהן אין אַזיידין
שלאָף רעקיל אַבלאָהס, די פינגיר פין די ווייסע הענט מיט גיטע
דימיטינע פינגערליך; זי האָט אַפּנים פין אַ יאָהר 28 ביז ‎[illegible]0 ניט
מעהר, זי געהט צי צי די קינדערליך אין קישט זיי; די יונגסטע
יוטהניאָ הענגט זעך אָן אין איהר, זי נעמט דאָס קינד אַף דער
האַנד אין זעצט זעך נעבין אַפּענצטער מיט אַביכיל אין די הענד
לעינין. באַלד דרויף קימט אַריין ר' אהרן קליגר (ניט הויך גי=
וואַקסין, אַזוי ווי פין 36 יאָר, אַ שען שוואַרץ בערדיל אין קליינע
שוואַרצע פּיאליך, אַ שען גיזינד פּנים, אַ ווייס מיט רויטע באַקין
אַ לאַנגע שפּיציקע נאָז; 2 זעהר קלוגע שוואַרצע אויגין; אין
אַשוואַרץ ראָצימאַרענער קאַפּאָטע, מיט זיידינוואַרג אינטער גי=
שלאָגין; געלע נענקינע הויזין, מיט שטיוויל גלאַנצינדיקע; אין
אַ זילעט מיט אַ ווייס האַלזטיכיל מיט אַ זייגירייל זעהט מען,
ווייל די קאַפּאָטע איז אָפין; אין אַשוואַרצער רענע יאַרמיקע.
וויא ער קימט אַריין, לויפט דאָס עלטרע מיידילע צי איהם צי,
ער קישט זעך מיטן קינד אין זעצט זי אַף אַבענקיל אַנידער
נעבין זעך,ביידע זיצין נעבין פּעריליו."

אַ שטוב פון אַ מיטעלן יידישן בעל=הבית אין די דריי=סיקער יאָרן פון 19=טן יאָרהונדערט

„אין עק פון דער גאַס צום מאַרק צו איז אַ נייַ הויפל
4 עקיכיק, מיט אַ דאַך פון נייע שינדלען. פון דער גאַס גייט מען
אויף 2 טרעפלעך אַריין אין הייזל. די פענסטער זיינען דריי אויף

איין זייט פֿון די טרעפּלעך און צוויי אויף דער אַנדערער העלפֿט. דער בעל־הבית ר׳ פּנחס דער רויטער איז שוין אַוועקגעגאַנגען פֿון דער היים צו ר׳ אהרן בעל מחשבה; ציפּרה (זיין ווייב — י. ל.) שלאָפֿט נאָך, ווייל זי איז שלאַף. אין דער גרויסער שטוב פֿון די דריי פֿענסטער שטייט אַ קאַנאַפּע און בענקלעך מיט ציץ איבערגעצויגן, אַ קאָמאָדע; אויף דער קאָמאָדע שטייען עטלעכע פּאָר זילבערנע לייכטער, אַ שקאַטולקע און אַ פּאָר ספֿרים. אויף די ווענט הענגען קאַרטינעס עטלעכע און קליינע שפּיגעלעך, איבער דער טיר, וואָס גייט אין שלאָף־חדר אַריין, איז אַזוי ווי איין איינגעמויערטע שאַפֿקעלע מיט אַ גלעזערן טירל; דרינען שטייען שאָלן און אַ טשייניק, גלעזלעך און פֿלעשלעך געשליפֿענע. צו דער אַנדערער טיר צו, וואָס גייט אין הייזל אַריין, איז אַ קאָמין אויך מיט צוויי פּאָליצעס; די אויבערשטע איז פֿול מיט ספֿרים; די אַנדערע איז מיט פֿלעשלעך פֿון רפֿואות, עטלעכע פּאָר גאָפּל און מעסער ביינערנע, אַ וועקשטיין, אַ קעמל, אַ שטרויען בערשטל און אַ שפּיגעלע: וואָס ליגט זיך צונויף אין אַ פּאַפּירן רויט פֿידעלע; אין מיט שטוב שטייט אַ קיילעכדיקער טיש אַ הילצערנער, אַ פּראָסטער; דרויף שטייען גלעזער מיט אָפּגעטרונקענעם טיי, אַ טינטאָרין מיט פּענעס און פּאַפּיר; אונטערן טיש שטייט אַ סאַמאָוואַר אַ קופּערנער. דאָס איינע פֿענסטער, וואָס איז אָפֿן, ביי דעם פֿענסטער זיצט חאנצי (וועלוויל גיליוואַטעס ווייב, אַ שדכנטע אין שטאָט — י. ל.), נעבן איר אַקעגן איבער אויף אַ בענקל זיצט פֿרימהלע (פּנחס דעם רויטנס בת יחידה — י. ל.), אַ מיידל פֿון 16 יאָר, הויך געוויקסיק און פֿעט, זייער שיין, מיט רויטלעכע האָר ווי גאָלד, אַ ווייס שיין פּנים אַ קיילעכיקס; מיט רויטע בעקלעך, 2 גרויע אויגן זייער קלוגע, אַ קליין מיילעכל מיט 2 רויטע ליפּן, אַ בערדעלע מיט אַ חן־גריבעלע, די האָר פֿיין געפֿלאָכטן אין 2 צעפּ, אַ שלאָף רעקל אַ ציצנס זייער מאָדנע גענייט, שיך און זעקלעך ריין און ווייס, די הענט זיינען אויך זייער שיין און ריין. זי אַרבעט אַ זאָק און הערט וואָס חאַנצי דערציילט״.

ווי אַזוי אהרן קלוגע״, דער גרעסטער עושר אין ניבי־וואַלע, וואָס האַנדלט מיט אָקסן קיין וואַרשע, און פנחס דער רויטער, וואָס האַלט די שטאָט־אַרענדע, שאַצן אָפּ די גזרה פון נעמען רעקרוטן ביי יידן

„אהרן: — ניין, פּערעלע, די זאַך מוז מען אַנדערש פאַר־שטיין. אונזער קייזער יר״ה, ווי איך מיין, וויל אין זיין מדינה אַלע אומות, וואָס ווינען אין זיין אימפּעריע, גלייך מאַכן, און איטלעכער זאָל גלייך אַ רעכט האָבן צו ווינען אָדער צו האַנדלען אומעטום, נישט אַזוי ווי ביז אַהער איז געוועזן, אַז אין 15 גובערניעס נאָר האָבן יידן געמעגט ווינען און האַנדלען. פאַרשטייט זיך, אַז דער וואָס וויל אַ גלייכע רעכט האָבן, ווי יענער, מוז נושא בעול המדינה זיין, גלייך ווי יענער. היינט געבן יידן אָבער נישט קיין רעקרוטן, דעריבער הייסט דער קייזער, אַז יידן זאָלן אויך געבן רעקרוטן, וועט שוין אַ רעכט זיין, אַז זיי זאָלן מעגן גלייך מיט יענע אומעטום ווינען און אומעטום האַנדלען. אַז דו קויפסט דיר אַ שטאָט אין שול, צאָלסט דו פריער געלט, דענסטמאָל האָסטו אַ רעכט צו זיצן און צו שטיין אויף דיין שטאָט. מיר דאַרפן און מוזן גלויבן אונזער קייזער יר״ה, אַז דורך דעם, וואָס יידן וועלן געבן רעקרוטן, וועט ער זיי גלייך מיט אַלע געבן אַ פּראַווע צו האַנדלען און צו ווינען אומעטום״.

„פנחס: — הערט רבותים, איך בין פון אַ קליין שטעטל, פון טעטיעוו; נאָר אַז מיין טאַטע האָט געלעבט און איך בין יונגער געווען, האָב איך די גאַנצע יאָרן אין בערדיטשעוו מיך

געריבן צווישן די גרעסטע לייט, און האָב מיך אויסגעלערנט רוסיש און יידיש שרייבן און לייענען. איך האָב מיך געגוג אָנגע־הערט צווישן די בראָדער און צווישן אַנדערע מענטשן, וואָס זיינען געגיט און וואָס זיינען געווען אויף דער וועלט אין אַנדערע מדינות, אַ חוץ אין פעטערבאַרג און אין מאָסקווע. מיר יידלעך אין קליינע שטעטלעך קאָנען נעבעך גאָרנישט און ווייסן גאָר־נישט. דעריבער מעג איך אייך זאָגן, אַז איר פאַרשטייט דאָ נישט וואָס דאָ איז. מיר מיינען דאָס איז אַ גזרה, אַנדערע גרעסטע לייט זאָגן, אַז דער קייזער האָט יידן דערמיט א חסד געטאָן, כּדי יידן זאָלן דערמיט האָבן גלייכע רעכט און אַ חזקה אין דער מדינה. יידן זאָלן נישט זיין ווי גרים אין דער מדינה. מיר ווייסן לעת־עתּה נאָך ניט וואָס דערפון וועט ווערן, נאָר סיי ווי סיי טאָרן מיר ניט זיין אַקעגן רצון הקייזער יר״ה. אונזער דין־תּורה זאָגט אונז, אַז דינא דמלכותא דינא — אויף פּראָסט יידיש הייסט דאָס, אַז וואָס דער קייזער יר״ה הייסט, מוז מען אַקוראַט אַזוי פאָלגן ווי אַנדערע מצות, וואָס שטייען אין דער תּורה".

צו דער כאַראַקטעריסטיק פון נחמן דעם גרויסן, — „אַ מה־יעשהניק, אַ צרה, אַ שיינער קלוגער יונג, אפילו מיט מעלות, נאָר נישט קיין לייט"

נחמן דער גרויסער רעדט אין גראַמען און אין די דאָזיקע גראַמען לאָזט ער אויס זיין שווער האַרץ צו די פּרנס־חדשים, צו די גבירים און נגידים, צו די רבנים און דינים און צו אַלע צבועקעס און פרומאקעס, וואָס נאַרן דעם אָרעמען פינסטערן עולם.*)

„טאַקע נאָר נחמן איז אַ וואָילער יונג,
מיט העגט און פיס, קאָפּ אין צינג,
וואָס האָב איך גיטער נחמן צי זאָרגין,
אַבי מיר נחמן היינט אין מאָרגין,

*) די אָרטאָגראַפיע פון דער דאָזיקער ציטאַטע איז אַקסענפעלדס.

לאָזין די נגידים די עשירים זאָרגין,
וואָס קענען געלט לייען אָדער באָרגין,
נחמנין לייעט מען נישט אַפילו אַ מעסר
דאָס איז פאַר מיר אַפילו בעסיר,
אַז איך נחמן בין ניט שולדיק קיינים,
איז מיין ביסיל אָרימקייט תמיד אין איינים,
טאַקע נאָר נחמן איז אַ וואָילער יונג,
מיט הענט און פיס קאָפּ אין צינג.

— — — — — — — — — — — — — — —

„פרימעלע איז אַ שען מיידיל און איך האָב זי ליב,
אין דער פאָטער לאָזט מיך ניט אַריין אין שטיב,
אָבער אַף דער גאַס קיק איך זיא אָן
און זיא קוקט אַף מיר וויא די הין אַף דעם האָן,
אַ מאָהל לויף איך צי אין גיב אַ גלעט,
וואָס זי לויפט אַוועק, דאָס איז ניט קיין גט.
אַ רב מיט אַ רביצין דערקין זעך אויך,
די רביצין איז פּאַסקידנע אין וויא אַ דראַנג הויך.

— — — — — — — — — — — — — — —

„דער וויייל אַז איך געה אַפילו אַזוי,
שמיס איך מיט אַ פריץ ווי מיט אַ פּראָסטין גוי
אין אַז דער פריץ טרייבט מיך אַוועק,
לויף איך אַוועק אין שפּיי אויס קלעק.

— — — — — — — — — — — — — — —

„הירש ליב נאָר דעם פרנס=חודש זין,
וואָס די גאַנצע שטאָט האָט מיט איהם ציטיהן,
האָט קיינר ניט דאָקאַזיט מיטין קניאַק,
נאָר נחמן האָט אים אַריין גינאַרט אין זאַק,
איך לאַך אויס זיין טאַטין שלמה פּסאַיאָכע,
אין לאַך אויס זיין מאַמע די פּאַסקידנע ברכה,
וועלוויל גיליוואַטיס למשל איז ביי מיר ניט קיין תורה
פר מיין פּאַטש האָט ער טאַקע מורא,
אָבער האנצי זיין ווייב האַלט תמיד מיט מיר,

ווייל זי איז קליג און גיט אָן אַ שיער,
און אַז נחמן וויל די גאַנצע שטאָט דער שרעקין,
געהט ער פסח אַרים צי סליחות וועקין,
ציביה כאַפּט זעך אַרויס נאַקיט אין שעלט,
און איך האָב איר די צינג אַרויס גישטעלט,
פון נחמנס אָנשטעל לאַכין אַלע,
און ווילן מיר פּאָרט ניט גיבן פרימהלין פר אַ כּלה
איהר וועט נאָך מיינער פּטור ווערין,
ביז איך וועל אייך האָרע קאָרנים איבר קעהרין.

— — — — — — — — — — — — — —

אַנגאָמין האָט נחמן אַ גיטן אַ שענים,
נחמן דער גרויסער הערט נישט קיינעם,
ביי מיר איז אַלט און יונג אָרים און רייך,
אַ למדן און איין עם הארץ אַלץ גלייך,
ביי מיר איז ניט חשוב קיין שום מעלה,
און צים דין געה איך ניט פרעגין קיין שאלה,
דעם גרעסטין קאָן איך מיט דער בלאָטע אויסמישין
אין איינער, וואָס מאַכט חן, הייס איך איהם קישין

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

„אָט געה איך מיר אַף פרימהלין גיבן אַ קיק,
דאָס איז ביי מיר דאָס גרעסטע גליק,
פרימהלע, אַ כּפּרה זאָל איך ווערן פר דיין פּיס,
די ביסט שען, די ביסט קליג, די ביסט זיס,
נאָר איך נחמן בין אָבער אויך ניט מאוס,
טאַקע נאָר נחמן איז אַ וואָילער יונג,
מיט הענט און פיס קאָפּ און צינג".

———————

אינהאלט

הקדמה 5

„סאָציאל־פּסיכאָלאָגישער אריינפיר" 9

דריי תקופות אין דער יידישער ליטעראַטור 18

די סאָציאַלע דיפערענציאַציע בײַ יידן אין דער 1־טער העלפט פון
19־טן יאָרהונדערט 25

נגידים און קבצנים אין ריב"לס „הפקר־וועלט" 30

דער יידישער נגיד און דער יידישער בעל הבית בײַ אַקסנפעלדן . 33

די יידישע „האַלאָטע" און דער יידישער בעל מלאכה בײַ אַקסנפעלדן 41

בײַלאַגע 48